گاتا

سرووده پیرۆزەکانی زەردەشت

تەرگومان و درویێنەکردنی
بابان سەقزی

به ناوی ئەهۆرا مەزدای دلۆڤان

چاکە تۆیی، ئەی ئاگری خاوێن..!
ئەی گەورەترین بەخشێنراوی ئەهۆرا..!
ئەی بڵێسەی سوور، کە بایەخی پەسنیت..!
لە بەرت ڕادەوستم بۆ پاڕانەوە.
ئەی ئەهۆرا..!
هێوەری و هێمنی و دڵنیایمان پێشکەش بکە،
فرەیی ڕۆژیی،
پاکی و ڕاوەستان لە سەر باوەڕ،
زبانی بێگیر و دەنگی خۆشمان دەیە و پاشانیش زانست،
زانستێ کە بەرەو ژیانێکی چاک ڕابەریمان بکات.
ئەی ئەهۆرا..!
باشترین ئاکار و دلێری و جەنگاوەری و بەهێزی و زارۆڵەی وەکار و چاکمان بدەرێ،
تا ڕێگای دۆستایەتی و ئاشتی و زانست و
بیر و گوتن و ڕەوشتی چاک تێ بکۆشین،
گیان و ڕەوانمان بەدی بێنە،
تا باکمان نەبێ و
دڵمان هێوەر و هێمن بێت،
تاکوو ڕێگای پاکی و یەکێتی بگرینە بەر.
ڕێز و سپاس بۆ تۆ ئەی ئاگری ئەهۆرا..!
سپاست ئەکەین بۆ ئەم گڕ و پرشە و ڕووناکییە کەوا بۆ ئێمە ئاشکرایە،
هێزمان دەیە تا خاوێنترین هزر و چاکترین وتن و ڕێکترین ئاکارمان هەبێت،
یارمەتیمان بدە تا بەرهەڵستی پیسی و ناڕاستی بدەینەوە و لەتەکیدا بە جەنگ بێین،
ڕەوانی ئێمە، لە پیسی و ڕێگای بێئاکام بپاڵێوە،
تا بە ئەو پەڕی باوەڕ ئەهۆرای مەزن بپەرستین.

شەوێکم دی، مریەم بۆ عیسا ئەگەڕا
شەوێکم دی، خەلیفەکان بۆ پێغەمبەریان ئەگەڕان
منیش چەپکێ گوڵە گڕم کردە دیاری و
لە دەوری زەردەشتم گێڕا
لەتیف هومەر

پێشەکی

کورد و ئایین

نیشتمانی ئاری بە گشتی و میزۆپاتامیا (مەزرۆ بۆتان) بە تایبەتی، نیشتمانێکی پڕ لە فەڕ و پڕ لە داهاتی جۆراجۆرە، کە مرۆڤ وابەستەی خۆی دەکات و ناتوانێت دەستبەرداری بێت. نیشتمانێکە، پڕە لە جوانی و ئەڤینی مەزدا ئەهۆرایی بە وێنەی ئەو بەهەشتە بەرین و ڕازاوە و شیرینە، کە لە ئایینەکانی سامی باسی لێکراوە.

بە درێژایی مێژوو ئەم نیشتمانە جێگەی حەوانەوە و داڵدەدانی مرۆڤ و مرۆڤایەتی بووە. بە هەزارها کانی و سەرچاوەی ئاوی شیرینی لێ هەڵئەقوڵێت و بە چڕوپڕی هەموو جۆرە دیارییەکانی پەروەردەگاری تیا دەبینرێت، کە بە خەڵات بۆ مرۆڤی دروست کردووە. لە هەمانکاتدا لێواولێوە لە ئەفسانە و داستان و دیرۆکی هەمە جۆر، کە مرۆڤی ئەمڕۆ دەخاتە ئەندێشەی بێسەر و بن و بێکۆتایی و گەڕیان و پشکنینەوە.

هەروەها سەرزەمینی میزۆپاتامیا یەکەم ماڵۆچکەی ژیان و خۆشەویستی تیا هەڵچنراوە و دیرۆک و کەسایەتی مرۆڤی ئاریایی پاراستووە. لەم نیشتمانە قەشەنگ و ڕەنگینەی کورد دا جۆرەها دین کە بەدیهێنەری مرۆڤ بووە هاتوتە ئاراوە.

هەر لە دەستپێکی دیرۆک، کوردستان مەزنترین و پڕپێزترین سەرچاوەی هزری مرۆڤایەتی و فەرزانەیی بووە. پێش لە هاتنی ئایینی زەردەشت «بەهدینی» باوەڕ و دینی فراوان لە ناوچەکەدا باو بووە، ئەفسانە و چیرۆک و داستان و ڕاز و ئەستورەکان دەوری گرینگیان لە رامان و هزری دانیشتوانی نیشتمانی کوردستان بینیوە. بەم هۆیەوەیە کە هەر دینێک تایبەتمەندی کۆمەڵایەتی و جوگرافیایی دیاریکراوی خۆی هەبووە، بۆیە خودبەخود لە هۆکارەکانی هزریی و داب و نەریتەکانی باوی ناو کۆمەڵگای سەردەم نیشانە و کاریگەریی وەرگرتووە.

کە وابوو هەر ئۆلێک لەگەڵ تایبەتمەندی و هۆکارەکانی دەوروبەری خۆی و میراتی کۆمەڵایەتی زێدی خۆی، ڕاستەوخۆ پەیوەندی هەیە. دەتوانین بەم شێوە بێژین: نیشاندەری تایبەتمەندی ئەو ژێنگەیە کە لە نێو ئەودا هەستاوە، نرخاندنی هەر دینێک، چەشن و چۆنیەتی پێوانەی کۆمەڵایەتی ئەو وڵاتەیە کە پشتاوپشت بە وچەکانی گەیشتووە.

خۆی بە هەڵسەنگاندن و بەراوەردکردنی ئەو هۆکار و تێگەیشتن و ئەرزش و بەهاکانە، کە دەتوانرێت شێوەکانی ڕەوشت و پەیوەندیەکانی مرۆڤایانەی کۆمەڵگاکانی جیاواز شیرۆڤە بکرێت. بۆ نموونە تایبەتمەندی خودای هەر ئۆلێک لەتەک ئەوی دی، جیاوازی فرەیان هەیە.
ئارمانجی سەرەکی ئەو ئایینانە کە پێش هاتنی دینی زەردەشت هاتن ئەوە بوو کە مرۆڤیان بۆ سەدان ساڵ بەرەو نەزانی و تاریکی ڕاپێچ کردووە و هەر یەکەشیان لایەنگیر و پاڵپشتی خۆی هەبوو. دەستەڵاتداران تێر و خاوەن فەرمان بوون، هەموو هەژاران و بێدەرەتانانیش، کۆیلە و دیل و ملکەچی ئەو داب و ئایین و نەریتانە بوون کە بە سەریاندا ترس و مەرگیان سەپاندبوو و لە ژێر باری گرانیدا دەیان ناڵاند. بەندەی دەستەوسانی خواکانی ئەو ڕۆژگارە ڕەشانە بوون، کە زۆردار و خاوەن هێز و ساماندار، «خوا» بووە و فێڵبازانیش دام و دەستەی سەرکوتکەر و چەوسێنەر بوون.
تاکوو زەردەشت بە زانایی و بیردۆزی خۆی، هاتە گۆڕەپانی خەباتەوە و دژیان ڕاوەستا و ئاگری پیرۆزی خۆی هەڵگرساند، ئاگرێک بۆ ڕووناککردنەوەی پێش چاوی ئەو مرۆڤە ستەمدیدە و کۆیلانە، کە ملکەچی خوداوەندە جۆراجۆرەکانی باوی ئەو سەردەمە بوون، کە لە پچوکترین مافی خۆیان بێبەش بوون.
ئۆلی زەردەشت جیاوازییەکی فرەی لەتەک ئۆلەکانی تردا هەبووە. بڕوای تەوای بە بوونی ئەهۆرا مەزدای تاک و تەنیا بووە، کە یەگانە ئافەریدەگار هەستی و گەردوون و زەوی و ئاسمان و گیانلەبەر و جیهانی ئەنبوژەنی و مینەڤییە. هەر ئەویشە کە بەدیهێنەری شادی و بەختیاری مرۆڤە، کە تورە نابێت و ئازاری هاوڕێی (مرۆڤ) خۆی نادات، ڕک و کینەی لە لا نییە و داوای بەرتیل و قوربانییان لێ ناکات.
لە بەر ئەمانە بوو زەردەشت، نەیاری زۆر زوو بۆ پەیدا بوو. بە هەموو شێوەیەک ویستیان لە ناوی ببەن و ڕێگەی لێ بگرن و بیشێوێنن و نەهێڵین گەشە بکات، سەدان جۆر ناونیتکە و بانگەشەی ناجۆر و ناڕاستیان بۆ هەڵبەست و دژایەتیەکی خەست و خۆڵی دوژمنانەی یارانی زەردەشتیان کرد، کە ئەویش بە هۆرە و فەرموودە شیرینە پڕ بایەخەکانی، بەرپەرچی نەیارانی دەدایەوە.

چۆنیەتی سەردەمی زەردەشت

زۆر گرینگە کە مرۆڤ هەست بە گرینگی ڕاپەڕین و بەرخۆدانی زەردەشت لەو چاخ و سەردەمە بکات. بۆ ئاشنایی بە چۆنیەتی و شێوەی بارودۆخی ئەو سەردەمە و ئەرزشی ئەو ڕاپەڕینە لەگەڵ کاوییەکان و کەرپانەکان و جادووگەران کە لە نێو ئایینەکانی میتراپەرستی و مێهرپەرستی و زەروانیسم خۆیان دەبینیەوە و هەروەها ئەرزشی هەوڵ و کۆششەکانی زەردەشت بۆ لابردنی پاوەن و زنجیرەکانی کۆیلەتی ڕەنجبەران و شوان و گاوان و ڕەشایی، وامان لێ دەکات کە لە نزیکترین ڕێگەوە بگەڕینەوە بۆ ئەو سەردەمە، زەمانی زەردەشت، بەم جۆرە مرۆڤ دەتوانێت لە ئاستی بەرزی پەیامهێنەری زەردەشت تێ بگات.

پێم وابێت پێویستە سەرەتا کەمپیوتەر و تەلەڤیزیون و ڕادیو و مۆبایلەکانمان بکوژێنینەوە و سیمی تەلەفۆنەکانمان دەربهێنین و پەردەکان دابەینەوە و چاوەکانمان ببەستین و دوای ماوەیەک بێدەنگی بە ئەندازەی پێویست، بە هەموو هێز و تواناوە مێشکی خۆمان چڕ بکەین و هەموو ئەو زاگۆن و دەستوورانە و هێزی ئاسایش و دیاردە سوودمەدانەی زانست و کۆمەڵایەتی و هەموو ئەو ئەرزشە مادی و مینووییانە، کە بە لانی کەمەوە بە درێژای شەش هەزار ساڵ، لە گەلانی جیاواز بەدی هاتوون و گەشە و پەرەیان سەندووە، لە مێشک و ئەندێشەی خۆمان دەریان بهێنین. ئینجا، تەنیا مانگ و خۆر و ئەستێرەکان و زەوی دەمێنێتەوە لەتەک ڕووناکی و تاریکی، سەرما و گەرما، تێری و برسیەتی، ساخی و نەخۆشی، زەویەکی سەخت لەتەک ئاژەڵی جیاواز و دڕندە و درەختی، گەر گەنم و جۆیەکیش هەبێت ئەوە بە زەبری شان و پەنجە بە بار دێت.

مرۆڤیش بە هەمووی ئەمانەوە، مرۆڤێکی بێناسنامەیە و لە وڵات و خانووی خۆی غەریب و لانەوازە. دەیان خودای جۆراجۆر دەوریداوە، خۆ ئەگەریش نەبوایەتن ئەوە هیچ ڕووداوێک نەدەقەوما. لەم ناوە تەنیا چوارپێکانیانن کە دەوری سەرەکی بۆ سەرچاوەی ژیان دەبینن و پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆی هەیە لە نێوانی زیندەگی مرۆڤ و ئاژەڵەکان. ئاژەڵەکان بە دوای ئاو و گیا و لەوەڕگای نوێن، لە دەشتێکۆ بۆ داوێنی کێوێک و لە شیوێک بۆ هەردێک. کاتێک بەفر بۆران دەکات، ژیانیش تۆف دەکات. کاتێک خۆر بەتین دەبێت، ژیانیش دەسوتێت و دەبێتە خۆڵەمێش. دەبێت مرۆڤ لەتەک سەرما و گەرما خۆی بگونجێنێت و لە بەردەم ڕەشەباشدا خۆڕاگر بێت. بە کورتی مرۆڤ دەبێت بە دەستی چۆڵەوە خۆی لەتەک سرووشتدا بگونجێنێت.

پیت و بەهرەیەک کە بە دەستی لانەوازان و هەژاران و ڕەنجبەران بە دەست دەکەوێت، زۆرینەی دەبێتە بەشی تاقمێکی زۆردار و ملهور و دەسەڵاتدار، کە ئەمانەش بۆ خۆیان نیوە یەزدان و خودایەک بوون. ئەم تاقمە بە سەر لەش و ڕەوانی کۆمەڵان فەرمانڕەوای دەکەن و خۆیان بە خاوەنی زەوی و ئاژەڵ و تەنانەت ئەو خەڵکەشی لە شێوەی نەبووانن، دەزانن. جادووگەران و کەرپانەکان و میران، ئەمانە هەر یەک بۆ خۆیان نیوە خودایەکن، هاوکات لەتەک بەرژەوندی

و نیازەکانی خۆیان ڕۆژ لە دوای ڕۆژ، بە هێز و توانای یەزدانەکانیان زیاتر دەکەن. سەیر ئەویە هەر چی مەردم فرەتر هەژار و کڵۆڵ و سەرگەردان و چەوساوەتر دەبن، ئەوە ترسیشیان کە ترسێکی دەستکردە، فرەتر دەبێت و دەستی جادووگەر و کەرپان و میرانیش ئاواڵەتر. ئەو ترسە هەموو لەش و مێشکیانی داگرتە.

چەواشەکانی کۆمەل، ترسێکی هەرە مەزنیان لە خوداکان لە مێشکی بەتاڵ و پووچی ڕەش و ڕووتان بەدی هێناوە. جەنگی خوداکان لەتەک یەکدی بە خۆیان و گەردوونەکانیان لە ئاسماندا، مێشکی خەڵکی هەژاری دەلەرزێنێتەوە، ئینجا با بەڵێن و گفتی خوداکانیش با بمێنێت، کە لە ڕێگای کەرپانەکانەوە پەڕ و باڵی پێ دەدرێت. هەژارانیش بەو هیوایەن کە گۆشایشێک لە دەرد و ئازاری هەژاریان بەدی بێت. کەس توانا و بوێری ئەوەی نییە کە گلە و گازەندەی خۆی ئاڕاستەی خوداکان بکات، نەوەک هەتاو هەموو شتێک بسووتێنێت و یان بەفر و سەرما، ڕەقیان بکاتەوە و یان نەخۆشین خۆیان و ئاژەڵ و مەڕ و ماڵاتیان لە ناو ببات...

نەزانی و گێلی پچووکترین ڕێگا بە بیرکردنەوە و کات بۆ زانست نادات. کەرپانەکانیش بۆ زل نیشاندن و مەزنبوونی دام و دەستگای خوداکانیان، گەرەک بوو کە مەردوم قوربانی بکەن، تەنانەت چاوپۆشیان لە گای لاواز و لاتی شوانی هەژار و کڵۆڵ، یا کۆچەرێکیش نەدەکرد. لە قوربانگای خوێنئاوی و پڕ لە مێش و مەگەسەکانیان، ئاژەڵەکان بە خاک و خوێن دەکێشرێت. سەیر ئەوەیە هەرچی هەژاری و بەلەنگازی و نائومێدی خەڵک فرەتر دەبێت، نیازیشیان بە خوداکان بەرچاوتر و زەقتر دەبێ...

ئینجا بیهێننە بەر چاوی خۆتان لە ناو ئەم هەل مەرجە، مرۆڤێک بێت و داوای گۆڕاندن و وەرچەرخانی بنچینەیی ئەم هەموو ناڕاستییانە بکات و بیەوێت کە نرخێکی نوێ، دیتنێکی نوێ، رامانێکی نوێ و جیهانێکی نوێ بۆ مرۆڤ و مرۆڤایەتی بەدی بێنێت. لەوانەیە، بەمجۆرە لە سەردەم و کات و بار و دۆخی هاتنی زەردەشت تێبگەیین.

زەمانی هاتنی زەردەشت

خۆی دیرۆک و زەمان و سەردەمی هەموو ئایینهێنەرانی مەزنی جیهان، تەنانەت مێژوو و بەسەرهاتی ژیانیشیان بە کەمێک ئەملا و ئەولا دیار و ڕوونە، سەدان بابەت و پەرتووک و دەیان دەق و بەڵگەنامەیان بۆ پەیدا کردووە و دەیان کورتە فیلم و فیلمی درێژ و شانۆ و مۆسیقایان بۆ دروست کردووە و بۆیان دروست دەکەن، بەڵام تەنیا و تەنیا زەمان و بەسەرهاتی «زەردەشت»ی ئێمەی کوردان بە لەناوچوون و سووتانی دەفتەر و نووسراوەکانمان، کەوتووەتە ناو تەم و مژی گومان و لایەنی ئەفسانەوە و ڕەنگی چیرۆکی بە خۆیەوە گرتووە. کارێکی ئاوایان بە سەر هاوردوە کە مەگر کەمتر کەسێک لە زمانەوان و مێژووناس و ئایینناس بیانی، ئەویش بە مەزنی خۆیان، شتێکیان بۆ نووسیبێت. هەر چەندەش، کاتێک مرۆڤ سەرنجی بابەتەکان دەدات، جیاوازی و ناکۆکییەکی فرەی دەکەوێتە بەرچاو، کە خوێنەر تووشی سەرلێشێوان و سەرگەردانی دەبێت. بۆیە زەمانی هاتنی زەردەشت بە چەندها شێوە باس کراوە.

یەکەمیان: زەمانی زەردەشت بۆ 700 ساڵ پێش زایینی (مسیح) مەزەنە کراوە.

دووهەمیان: زەمانی زەردەشت بۆ 1800 ساڵ تا 2000 ساڵ پێش زایین بەراوەرد کراوە.

سێهەمین: زەمانی زەردەشت بە 6000 ساڵ پێش زایین زانراوە.

ئێستاکە بۆ چوونێکی تازە هاتووتە ئاراوە کە پاڵ لە 30 هەزار ساڵ دەدات.

کاتێک سەرنجەی ڕووداوەکان و بەیەکدادان و کێشەکانی سەردەمی ئاشوورییەکان و بابلییەکان و خوداکانیان یا دوای لەناوچوونی دەستەڵاتیان دەکەین، هیچ کاریگەری و نەخشێکیان ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ لە سرووددەکانی گاتا بەدی ناکرێت. ئەمەش بە واتەی ئەوەیە کە زەمانی زەردەشت زۆر پێشتر لە هەبوونی ئاشوورییەکان و بابلییەکان بووە. کە واتە، زەمانی 700 تا 1500ساڵ پێش زایین بە مسۆگری لەتەک زەمانی زەردەشت ناگونجێت.

بێگومان کاتێک مرۆڤ سەیری ئەو پەرتووک و بابەتانە کە لە بارەی زەمان و سەردەمی زەردەشتەوە نووسراوە دەکات، دەمارگرژی و هێندێک لایەنی کەلەڕەقی و نەیاریەتی ئایینی و ڕەگەزی و ڕامیاری دەبینێت. لە هەمان کاتیشدا چونکە زەردەشت یەکەمین پەیامبەر و ئامۆژگار بووە کە شێوە و چۆنیەتی یەکتاپەرستی و یەکتاناسی لە ناو ئافراندنی هەستی و هەروەها داهێنەری هەڵبژاردنی هزری ئازاد و ڕامان و ئەندێشەی چاکە و خراپە لە ڕەوشت و فەلسەفەی بنیاتی ویژدان و سرووشت بووە، بۆیە لە ڕامان و ئامۆژگاریەکانی ئەو هەموو دینەکانی گەورەی سامی وەک «جوولەکە» و «فەلە» و «ئیسلام» و هەموو قوتابخانەکانی فەلسەفی یۆنان پێش لە «سوقرات» و دوای سوقراتیش،زۆربەیان بە بێ ئەوە دیانیان پیا نابێت و بێ ئەوە ئاماژە بۆ سەرچاوەکەی بکەن، بە کاریان هێناوە. بۆیە پەیڕەوان و لایەنگیرانی ئەو

ئایینانە لە تەم و مژاویکردنی رامان و ئەندێشە و زەمانی زەردەشت کەمیان نەکردووە و دەوری باڵا و کاریگەریان بینیوە.
نووسەران و زانایانی یۆنانی باوەڕیان وایە کە زەردەشت پێش 6000 ساڵ پێش زایین بووە.
«ئیکسان توس» (1) کۆنترین نووسەری یۆنانییە کە ناوی زەردەشتی هێناوە. ئەم نووسەرە لە سەدەی پەنجی پێش زایین ژیاوە و نووسەرانی دیی لە گوتەکانی ئەو ئادیان کردووە.
«دیوژنس لارتیوس» (2) خەڵکی یۆنان و لە ساڵەکانی 210 پێش زایین، برێک بابەتی لە «ئیکسان توس» هاوردە و زەمانی زەردەشتی لە دوو بەڵگەی دەستنووسدا بە 6000 ساڵ نووسیویە. لە نوسراوەی «دیوژنس لارتیوس» ژمارەی 6000 ساڵ بە دو هۆ پڕبەهایە، یەکەم ئەوە کە لەتەک گوتەی شاگردەکانی «ئەفلاتون» و زانایانی دی کە لە خوارەوە ناویان دێت، بە چاکی گونجاو و جۆر و سازگارە. دووهەمیش «دیوژنس لارتیوس» بێجگە لە نووسراوەی «ئیکسان توس»، گوتەیەکی دی لە «هەرمودوروس» (3) شاگردی «ئەفلاتون» ناو دەبات کە بە گوتەی ئەو زەمانی زەردەشت، 5000 ساڵ پێش لە جەنگی «ترویا»(4) دەزانرێت. لەم گوتانە ئاوا دەر دەکەوێت کە مەبەستی «دیوژنس لارتیوس» لە 6000 ساڵ پێش لەشکەرکێشی «خەشایارشا» بۆ یۆنان، ئەوە ئاماژەیەکە بۆ زەمانی زەردەشت. چونکە سوپای «خەشایارشا» کە لە بەهاری ساڵی 480 پێش زایین بۆ «ساردگرد» هاتبوون، کە وابوو زەمانی زەردەشت دەگەرێتەوە بۆ ساڵی 6480 پێش زایین. لە لایەکی دی چونکە گرتنی «ترویا» بە دەستی یۆنانیەکان لە ساڵی 1184 پێش زایین زانراوە، کە وابوو بەم ژماردنە، زەمانی زەردەشت لە ڕووی گوتەی «هەرمودوروس»، 6184 پێش زایین دەبێت. هەروەها کە دەبینرێت لەم دوو بابەتە کە کەمێک ناسازگاری دەبینرێت، بەڵام نیشاندەری زەمانێکن کە مەزنەی 6500 ساڵ پێش زایین نیشان دەدەن.
«ئەفلاتوون» فەرزانەی ناوداری یۆنانی بووە کە لە ساڵی 429 پێش زایین لە دایک بووە و لە ساڵی 347 مردووە. پەرتووکێکی بە ناوی «ئالکیبیادس» (5) هەیە. شاگردەکانی ئەو لە ژێرنووسەکانی لاپەڕەکانی ئەم پەرتووکە تێبینی خۆیان نوسیوە، زەمانی زەردەشت بە 6000 ساڵ پێش مەرگی ئەفلاتون زانیبووە. ئەم شاگردانە بریتی بوون لە «ئەرەستو» یا «ئارستاتاکیس»، «ئەودوکسوس» (6) و «هەرمۆدۆرووۆس» (7). گوتەکانی ئەم زانایانە لە پەرتووکی نووسەرانی تر بە جێ ماوە، لەوانە «پلینیوس» (8) کە ڕۆمی بوو بە «پلینیوسی مەزن» دەناسریا، لە ساڵی 23 پێش زایین لەدایک بووە و لە ساڵی 79 زایینی مردووە. پەرتووکێکی مەزنی لە دوای خۆی بە جێ هێشتووە بە ناوی «دیرۆکی سروشت» (9). «پلینیوس» لەم پەرتووکە دەنووسێت «ئەودوکسوس» و «ئارستاتالیس» زەمانی زەردەشت بە 6000 ساڵ پێش ئەفلاتوونیان داناوە. هەروەها دەبێژێت کە «موسا» چەند هەزار ساڵ دوای زەردەشت هاتووە.

پلوتارخۆس (10) یا «پلوتارک» خەڵکی یۆنان بوو و لە ساڵی 46 زایینی لەدایک بووە و لە ساڵی 125 زایینی مردووە. پلوتارک زەمانی زەردەشت بۆ 5000 ساڵ پێش لە جەنگی ترویا باس دەکات.

«تئیۆپۆمپوس» (11) لە لاپەڕەی 20 پەرتووکی (پێش گوتارێک لە سەر ئاڤێستا) بەرهەمی «هالێز»ی فەرانسەویی (12) کە «پ. ئا. وادیا» بۆ زمانی ئینگلیزی وەریگێڕاندووە: «تئۆپۆمپوس» خەڵکی «خیوس» (13) بووە، زەمانی زەردەشت بە گوتەی «ئەوسوکسوس» هاوبیر بووە لەوە کە ئایینی زەردەشت پێش لە ئایینی «ئەگوپت» میسریەکانە.

«سوئیداس» (14) سوئیداسی یۆنانی لە ساڵەکانی نزیک بە 970 زایینی ژیاوە. فەرهەنگێکی لێ بە جێ ماوە کە ناوی زۆربەی بەناوبانگانی ڕۆژگاری سەردەم و ڕابردووی تێدا بووە. لەم پەرتووکە لە دوو زەردەشت ناو دەبات. یەکێکیان زانایەکی «میدیایی» بووە کە 5000 ساڵ پێش جەنگی «ترویا» ژیاوە و ئەوەی دیکە ئەستێرەناسێک بووە کە لە زەمانی «نینوس» بووە. «نینوس» هاوسەری «سەمیرامیس» بووە کە لە چیرۆکەکان ناوی شاژنی «ئاسور» یاد کراوە و باژێری «بابل»یان لەو زانیوە.

«بارۆن بونسێن» (15) زانای ئاڵمانی «بارۆن بۆنسێن» لە پەرتووکی خۆی بە ناوی (شوێنی میسر لە ناو دیرۆکی گشتی) (16) زەمانی زەردەشتی میدیایی بە 6500 ساڵ پێش زایین دەزانێت. ئەم پەرتووکە کە لە ساڵی 1859، زانای ئینگلیزی «چارلز کاترێلس» بۆ سەر زمانی ئینگلیزی وەرگەڕاند.

«ڤولتێر» (17) «ڤەلتێر، ولتێر»ی فەرانسەویی بەڕێز و مەزنی ناوی «زەردەشت»ی هێناوە و زەمانی زەردەشت بە پێش لە 6 هەزار ساڵ پێش «گوروش» باس دەکات.

«سپەنسەر» (18) یەکێک لە زانایانی هێندە کە لە پەرتووکی «چەرخەکانی ژیانی ئارياييەكان» (19) کە لە ساڵی 1965 لە «بەمبەئی» چاپ کراوە، لە سەر لێکۆڵینەوەکانی خۆی لە سەر بنەمای ئەستێرەناسی، زەمانی زەردەشت بە 7129 ساڵ پێش زایین دەزانێت.

بەڵام بۆ یەکەمجار کە «چین»یەکان، ناوی زەردەشتیان هێنا بێت، لە ساڵەکانی 571 یا 545 پێش زایین لە بیستویەکەمین ساڵی دەورانی دەستەڵاتداری «لینگوانگ» ئەمپراتۆری چین بووە. پەرتووکێک نووسراوە (20) کە ئاماژە بۆ زەردەشت و ئامۆژگارییەکانی دەکات کە بە زانایەکی مەزنی وڵاتی میدیایی دەزانن کە توانی ئایینی خۆی سەقامگیر بکات. دەورانی پاتشایەتی «لینگوانگ» هاوکات بووە لەتەک لەدایکبوونی فیلسوف «کۆنگفوتسن» یا «کونفوسیوس» لە ساڵی 551 یا 552 پێش زایین لە چین. سەرەتا دینی بەهدینییان بە نێوی «پایهۆئۆ» (21) ناسیوە کە بە واتەی «ئایینی ئاگر»، بەڵام لەدوایدا لە پاش ناسینی زۆرتری ئایینی بەهدینی، دەگۆڕدرێت بۆ ناوی «تاۆ کۆان» (22) بە واتەی «ئایینی ئاسمانی».

بۆ ئاگاداری فرەتر، «بودا» لە ساڵی 560 یا 563 پێش زایین لەدایک بووە و لە ساڵی 480 یا 483 پێش زایین مردووە. هەروەهابە گوێرەی دەقەکانی «تەورات» و ساڵنامەی

جووله‌كه‌كان، له‌دایكبوونی «موسا» له‌ ساڵی 1392 پێش زایین زایین بووه‌ و له‌ 80 ساڵی بووه‌ به‌ په‌یامبه‌ر. «ئیبراهیم» په‌یامبه‌ریش له‌ 1815 پێش زایین بووه‌. «نوح» په‌یامبه‌ریش له‌ ساڵی 2705 پێش زایین ژیاوه‌. كه‌ وابوو مه‌زه‌نه‌ ده‌كرێت، زه‌مانی زه‌رده‌شت نزیك به‌ 4000 ساڵ پێش ئه‌م په‌یامبه‌رانه‌ بووه‌. بێجگه‌ له‌ «موسا» شوێنگه‌ی له‌دایكبوونی زۆربه‌ی په‌یامبه‌رانی سامی، نیشتمانی كۆنی كوردان بووه‌، له‌ مێژوودا ئێمه‌ نابینین كه‌ په‌یامبه‌رێك له‌ ئه‌روروپا یا ئافریقا یا له‌ ئه‌مریكا هاتووبێت، زۆربه‌یان له‌ مه‌زرۆبۆتان (میتسوپاتامیا) له‌دایك بوون و گۆڕ و شوێنگه‌شیان به‌ ناوی خۆیانه‌وه‌یه‌ ئێستا له‌ كوردستان ماوه‌.

«نیولی» یه‌كێكه‌ له‌ ناوداران و سه‌رشناسه‌كانی قوتابخانه‌ی ئیتالی، په‌رتووكێكی به‌ ناوی (زه‌مان و نیشتمانی زه‌رده‌شت) (23) نووسیوه‌، كه‌ مرۆڤ له‌م په‌رتووكه‌، به‌ پتربوونی بیر و ڕاكان په‌ی ده‌بات كه‌ چه‌نده‌ بۆچوونی جیاواز هه‌یه‌.

هه‌روه‌ها نووسه‌رێكی فارس به‌ ناوی «ذبیح به‌هرۆز» په‌رتووكێكی به‌ ناوی (دیرۆك و ساڵنامه‌ی ئێران) نووسیوه‌ كه‌ لێكۆڵینه‌وه‌كی فره‌ی كردووه‌. باوه‌ڕی وایه‌ كه‌ زه‌رده‌شت بۆ خۆی ئه‌ستێره‌ناس بووه‌ و داهێنه‌ری ڕێكوپێكی ساڵی پڕ (كه‌بیسه‌) و بناغه‌ی ژماردنی دیاری كرده‌. ئه‌و له‌م په‌رتووكه‌ ده‌ڵێت كه‌ زه‌رده‌شت له‌ 1767 پێش زایین له‌دایك بووه‌.

بنەماڵە و شوێنی لەدایکبوون و کۆچبەری زەردەشت

بابەتی شوێنی لەدایکبوون و کۆچی زەردەشت، وەک زەمانەکەی لە لای نووسەران جێگای مشت و مڕ بووە. تا ئێستا سەدان پەرتووک نووسراوە، (مەخابن نە بە کوردی) سەدان نووسەر کات و تەمەنیان بۆ تەرخان کردووە و هەر یەک بە توانای بیروبۆچوون و ڕوانگەی هزری خۆی زەمانکیان بۆ دیاری کردووە.
زەردەشت لە دایک و باوکێک بە ناوی «دەخدۆ» (24) و «پورشاسپ» (25) لە دایک بووە. نازناوی خانەدانی زەردەشت «ئەسپێنتمان» (26) کە بە واتەی «سپیڕەگەزە»ە.
بە بڕوای نووسەری کوردی کرماشانی «عمادالدین دەوڵەتشاهی» خودی واژەی زەردەشت، «زەرەثاوشەتەرئائی» (27) بەو واتەیە، کە «زەرە» بە مانای «زێڕ» و تیشکی تەڵایە، «ثاویانتا» بە واتەی «تابان» یا درەوشانەوە، «وەشەتەر» بە مانای بارین و «ئائی» بە مانای «ئایی» یا «هاتن» هاتووە. لە زمانی هەورامی کۆندا دەکاتە «بارین و درەوشاندنی تیشکی زێڕینی ڕۆژ» گوایە ئەم ناوە لە دوایدا وەک نازناوێک بۆ زەردەشت بە کار هێنراوە.
منیش باوەڕم وایە کە ناوی زەردەشت نازناوێکە کە لە لایەن هۆگرانی زەردەشتەوە بۆ زەردەشت بە کار هاتووە. بە گوێرەی تێکستی گرانبەهای «پیر شالیار زەردەشتی» کە لە بەرهەمی پڕنرخی خۆی بە ناوی «ماریفەت» ناوی زەردەشت بە «سیمیار» ناو دەبات، دەفەرمێت

(گۆشت بڕوانە پیر شالیار بۆ

هۆشت جە کیاستەی زانای «سیمیار» بۆ)

(بە وتەی پیری شالیار گوێ بگرە و هۆشی خۆت بدە بە نووسراوەی سیمیاری زانا". فەرهەنگی دێهخودا. بەرگی 13. لاپەڕەی 665.) کە واتە بە گوێرەی بەڵگەکانی کوردی، ناوی ڕاستەقینەی زەردەشت، «سیمیار» بووە.
لە سەر کۆچبەربوونی زەردەشت لێکۆڵینەوەیەکی ورد و زانستی و بێ لایەنانە تا بە ئێستا نەکراوە، بێگومان هۆی تایبەت و دیاریکراوی خۆی هەیە. بەڵام بە گشتی دوو بیرورا هەیە، یەکەمیان زۆربەی نووسەرانی بیانی بە تایبەت فارس پێ لە سەر ئەوە دادەگرن کە زەردەشت خەڵکی دەوروبەری «ورمێ» گوایە لە (غرب ایران)، ڕۆژهەڵاتی کورستان بوون و کاتێک کە کۆچبەر بووە بەرەو شاری «بەلخ» لە ئەفغانستان چووە، هەڵبەت بڕێک نووسەر بە بێ بەڵگە و بێ سەرچاوە، پێ لەوە زیاتر دادەنێن و دەنووسن زەردەشت لە ڕۆژهەڵاتی ئێران «خۆراسان» لەدایک بووە و لەوێشەوە بۆ شاری بەلخ کۆچی کردووە و گۆڕەکەی لە شاری «مەزارشەریف» دایە. بە باوەڕی من کۆچی زەردەشت بەو جۆرەی کە بێگانەکان بانگەشەی بۆ دەکەن، کە گوایە لە ڕۆژئاوای ئێران (کوردستان) بەرەو ڕۆژهەڵاتی ئێران (خۆرئاسان) کۆچی کردە، لەتەک جەوهەر و فەلسەفەی دینی بەهدینی ناگونجێت. بەو واتەیە کە زەردەشت پشت لە کێشەکان بکات و بەجێیان بهێڵێت و وڵات و نیشتمان و کۆمەڵگا، بەو هەموو دەرد و بێچارەییە جێ

بهێڵێت و پشتیان لێ بکات، ئەمە لەتەک ئەوە کە ئامۆژگار و چارەسەریی دەرد و لەناوبردنی درۆ و بنبڕکردنی چەواشەیی و ئاواکردنی کۆمەڵگایەکی ڕاست و بەختیارە، ناگونجێت. بۆیە قەت بەو جۆرەی کە بانگەشە بۆ کۆچی زەردەشت دەکرێت و کوردستانی بەجێ هێشتبێت، ڕاست نییە. ڕاستە لە شوێنی لەدایکبوونی خۆی بەرەو خوارووی کوردستان کۆچی کردە، بەڵام نەک ئەونە دوور و بۆ هەمیشە غەریب بکەوێت و لە کێشەکانی نیشتمانی هەڵهاتبێت.
بەڵام بیری دووهەم کە لە ئەدەبیات و ئاڤێستای نوێ سەرچاوە دەگرێت و گومانشکێنە، شوێن و جێگای کۆچبەری زەردەشت دیاری دەکات. بۆ نموونە ڕەوانشاد «عمادالدین دەوڵەتشاهی» نووسەری هێژای کرمانشانی لە پەرتووکەکانی (چیاکانی نەناسراوی ئاڤێستا) و (ڕۆستەم و زۆراو بە زمانی ئاڤێستا) بە سەرچاوەگرتنی ئەدەبیاتی زەردەشتی «یەشتەکان»، شوێن و جێگای کۆچبەری زەردەشت بەم چەشنە دەستنیشان دەکات.
یەکەمجار زەردەشت پەنا دەباتە بەر زۆزانی «ئەوشێدرینە» (27) کە بە درێژایی مێژوو ئەم وشەیە بە چەشنی «ئاویدەر، ئاویەر» (28) لە هەریمی شاری «سنە» لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا ماوەتەوە. پاشان زەردەشت لەوێشەوە دەڕوات بۆ چیای «هۆگر» (29) کە لە دوایدا دەبێتە چیای «هەژیر، هەجر، هەجیر» (30) ئێستا ئەم ناوچەیە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا بە "دینەوەر" بەناوبانگە. لەم شوێنەدا بەشی دووهەمی سروودەکانی گاتا بۆ زەردەشت داهۆنرا. کەی گوشتاسپ کە کۆشکەکەی بە ناوی «گەنگ شا» (31) ناو دەبریا و لە سەر چیایەک دروستی کردبوو، ئایینی ئەوی پەژراند، بوو بە گەورەترین پاڵپشتی زەردەشت و یارانی. ئەم شوێنە ئێستا لە باژێری «سەحنە»یە کە لەو سەردەمە بە «شاهیندژ، شاییندژ، سایيندژ» (32) بە ناوبانگ بوو. زەردەشت هەروەها ئاگرگایەکی (بە ناوی ئاترنۆش، ئاگرنۆش، ئاهیرنۆش، ئازەرنۆش) لە «باکتەریا» (33) دایمزراند. ئەم شوێنە لە دوای هەزاران ساڵ بە ناوی «پارسینە» لە هەریمی «دینەوەر»ی کرماشا لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا ماوەتەوە. پاشان باکتەریا گۆڕیا بە «باختەر» و ئەم گوندەش ئێستا ماوە. (ڕۆستەم و زۆراو بە زمانی ئاڤێستا، ل. 35 و 36".
نووسەر و زمانەوان «محمدامین هەورامانی» لە هەفتەنامەی «ئاویەر» لە ژمارەی 52 ساڵی 3 لاپەڕەی 12 باسێکی لە سەر ئاویەر نووسیوە کە جێگای سەرنجە: "لە ڕەواڵەتدا ئەم وشە ناساکارەیە «ئاویەر» وەها خۆی دەردەخات، کە فرە کۆن بێت! ئەگەریش وەها بێ، دەبێ بەم جۆرەی خوارەوە لێک بدرێتەوە واتە، وشەی «ئاویدەر» لە هەر دوو دۆخی لێکدانەوەدا لە دوو بەشی سەرەکی پێک هاتووە و ئەوانیش ئەوەی کە دەبێ لەم ڕووەوە بوترێ ئەوەیە کە فەرهەنگە پارسیەکان و جوگرافیاناسانیان هەوڵیان داوە کە سەرپاکی ناوە کوردیەکان بۆ زمانی پارسی وەربگێڕن و ئەمەش جۆرە کارێکە کە دەستی بە سنگەوە ناگیرێ و جۆرە تاوانێکی مێژوویی و جوگرافیایی و ئینسانیشە کە هەرگیز لە بیر ناچێتەوە! پاش ئەم لێکدانەوەیە دەبێ ئەوە لە یاد نەکەین کە ئاویەدەر یەکێک لەو جێگا پیرۆزانە بووە کە زەردەشت لە کاتی

هاتووچۆکردنی لە «شیز»ەوە بەرەو «لوڕستان» بۆ ماوەی چەند ڕۆژێک لە ئاویدەردا ماوەتەوە و ئەوجا بەشی دووەمی ڕێگابڕینەکەی گرتووەتە بەر کە لە هاتن و چوونەوە و گەڕانەوەدا ڕێگاکەی بە قەراغی «سیروان»دا تێپەڕبوە".
بە باوەڕی من گوندی بەڵخە ئێستا لە هەورامان لە سەر سنووری دەستکردی (ئێران و ئێراق) هەڵکەوتووە و ماوە. ئەم شوێنە سەردەمی خۆی باژێرێکی مەزن بووە و کۆشکی بە ناوبانگی کەی گوشتاسپی لێبووە، هەرچەندە ئێستا لە شێوەی گوندێکە و چەندماڵێکی لێ ماوە، بەو مەرجە کە لە دوای داگیرکاری عەربە موسوڵمانەکان و هێرشی بێبەزیی مەغۆل و تاتارەکان و پاشان سەردەمی عوسمانی و ڕژێمی بەعس ئەم گوندە شتێکی وای لێ بە جێ نەماوە. ئەم گوندە لە نێوانی گوندەکانی «دەڕەی مەڕ، دەرکێ، هانەگەرمەڵە، ڕەشین و دزڵی» و شارەکانی «هەڵەبجە و مەریوان» هەڵکەوتووە. ئەگەر کورد کیانی خۆی هەبێت زۆر بە ئاسانی لە ڕێگەی شوێنەوارە دیرۆکییەکانی، ئەم ڕاستییە دەتوانێت بسەلمێنێت.

ئاڤێستا و زمانی ئاڤێستا

بیر و بۆچوونیش لەم بارەوە زۆر جیاوازە. زۆربەی نووسەرانی بێگانە باوەڕیان وایە کە ئاڤێستا بە زمانێک هۆنراوەتەوە کە ئێستا هیچ پاشماوەیەک لەو زمانە نەماوە و بە زمانی کۆن نووسراوە و لە زمانە مردووەکان دەدرێتە ژماردن. بەڵام باوەڕشیان وایە کە هێندێک وشە لە ناو زمان و زاراوەکانی ئاریزمانەکان ماوە، هەڵبەت ئەوان بە ئێرانی دەیناسن. بەڵام ئەوەی ڕاستی بێت تا ئێستا گەلی کورد هیچ دەرفەتێکی بۆ هەڵنەکەوتووە، وەک دەوڵەت یاخود وەک سازییەکی ڕێکوپێک لە ئاڤێستا و ئەدەبیاتی ئایینی بەهدینی لێکۆڵینەوە بکات. زۆربەی ڕووناکبیرانی کورد بە گشتی حەزیان لە خۆماندووکردن لەم مژارە نەکردووە.

بە باوەڕی من زمانی کوردی یەکێک لە دەوڵەمەندترین و کۆنترین زمانەکانی سەر گۆی زەوییە، کە دەیان زاراوەی جیاواز و ڕەنگینی هەیە. کاتێک مرۆڤ بەراوەردێکی سادە لە نێوان زمانی کوردی ئیمڕۆ و زمانی هۆرەکانی زەردەشت و ئەدەبیاتی پاش زەردەشت دەکات، ئینجا دەبینێت کە چەندە خۆڕسک نزیکییان هەیە بە یەکەوە. بەڵام گرینگتر ئەوەیە کە دوو زاراوەی سەرەکی زازایی و هەورامی زۆر سەیر لە واژە و ڕێزمانی ئاڤێستایی دەچێت و پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆیان بە یەکەوە هەیە، کە دەبێت پسپۆر و زمانەوانی کورد خۆی بۆ ساخکردنەوە و زانستی کردنی ئەم دیتنە تەرخان بکەن.

بە پێی مێژوو، دوای سووتاندنی گەنجینەی چەند هەزار ساڵەی ئاڤێستا بە دەستی «ئەسکەندەری مەکەدوونی»، کۆششێکی فرەی سەدان ساڵە کرا، تا کۆکردنەوەی بەشەکانی ئاڤێستا جارێکی تر بە دەستی پیران و مەوبدەکانی ئایینی بەهدینی لە سەردەمی ئیمپراتۆری ساسانی (کە هەورامی ڕەسەن بوون) بە ئەنجام گەیشت. بە گەواهی مێژوو ئاڤێستا تەنیا پەرتووکێکی دینی نەبووە، بەڵکوو خۆی لە خۆیدا فەرنووسار* بووە کە هەموو بەشەکانی زانستی سەردەمی لە خۆ گرتبوو. لەم کۆکردنەوانەدا بوو کە بڕێک لە بەشەکانی ئاڤێستا کە لەتەک باوەڕی مەوبدەکان یەکی نەدەگرت نەیان نووسییەوە و گوڵبژێری بابەتەکانیان لە 21 بەرگدا داڕشت. پاشان ئەم 21 بەرگەیان لە 3 بەشی جودا ئامادە کرد، کە هەر بەشەیان 7 بەرگی دەگرتە خۆی.

بەشی یەکەم: «گاثاکان» یا گاتاکان کە سروودەکانی خودی زەردەشت بوون، 6 بەرگەکەی دیکە ڕاڤەکردنەوەی گاثاکان بوو.

بەشی دووهەم: دادەکان کە 7 بەرگ بوو و لە بارەی داد و یاسا و چۆنیەتی دەسەڵاتداری و زانست و هونەر و پیشەکانی سەردەم بوون.

بەشی سێهەم: بابەتەکانی شایست و ناشایست و نیایشت و نوێژ کە لە 7 بەرگ داڕشترابوو.

ئاڤێستا بەم جۆرە مابوو تا هێرش و شاڵاوی عەرەبەکانی موسڵمان، کە بۆ جارێکی دی شیرازەی ئاڤێستا بە چەشنێکی جەرگبڕ تێک چوو. نووسەری عەرەب «ابن‌خلدون» دەنووسێت:

کاتێک وڵاتی ساسانییەکان کەوتە دەستی موسوڵمانەکان، گەلێک پەرتووکیان لە پەرتووکخانەکان کەوتە دەست سوپای ئیسلام. «سعدابن‌وقاص» نامەیەکی لەمەڕ ئەو پەرتووکانەی شاند بۆ «عمرابن‌اخطاب» لە «مدینە». لەم نامەدا «سعدابن‌وقاص» نووسیبووی و پێشنیاری وەرگێڕانی یا ناردنیان بۆ «مدینە» کردبوو، کە «عمر» لە وەڵامیدا نووسیبووی، ئەگەر ئەو پەرتووکانە شتی باش و ئامۆژگاری تێدایە، ئەوە «اللە» قورعانی بۆ ناردین و پێویستیمان پێیان نییە و ئەگەریش بابەتی گومڕێی تێدا بێت، کە اللە ئێمەی لێ بپارێزێت. بەم چەشنە جارێکی دی بەرهەم و سەرمایە و کۆششی هەزاران ساڵەی زانست و ئایینی ئێمەی کوردان لە ناو تیوونی گەرماوەکان سووتێندران.

گاثاکان، زەند، پازەند

ئاڤێستای ئیمرۆ لە دوو بەش پێک هاتووە. بەشی یەکەم «گاثاکان» کە سروودەکانی خودی زەردەشتە و بە ئاڤێستای کۆن دەناسرێت. بەشی دووهەم ئاڤێستای نوێیە کە گوایە شاگردانی زەردەشت یان کەسانی دی لە دوای زەردەشتەوە تا کۆتایی ئیمپراتۆری ساسانی و پێش هاتنی سوپای ئیسلام بۆ کوردستان و ناوچە نووسیوویانە. ئەو بەشەی کە من خۆمم پێوە خەریک کردووە، بەشە کۆنەکەیەتی کە بە گاتاکان بە ناوبانگە. گاتاکانی زەردەشت بریتین لە 17 هات (بەش، فصل). ئەم 17 بەشە خۆی لە 238 «سروود یا هۆرە» پێک هاتووە. هات بە ئاڤێستایی بە مانای کەرت، بەش و لەت هاتووە. هاتەکان ئەو هەڵبەست و هۆرە و سرووشانەن کە بۆ زەردەشت خۆی هۆنراوەتەوە. هاتەکانیش خۆیان لە 896 ڕستە یا دێڕ درووست بوون کە ئەوانیش بە گشتی لە 5560 واژە چێ بوون.

هاتەکان دابەش کراون بە 5 بەش:

1– «ئەهنوەگاثا» لە هاتی 28 دەست پێ دەکات و تا هاتی 34 کوتایی پێ دێت، لە 7 سروود پێک هاتووە کە بە «یەشتگاهان» دەناسرێت.

2– «ئەشتوەدگاثا» لە چوار سروود پێک هاتووە و لە هاتی 43 دەست پێ دەکات تا هاتی 46 کۆتایی پێ دێت.

3– «سپەنتومەگاثا» لە چوار سروود دروست بووە و لە هاتی 47 دەست پێ دەکات تا هاتی 50.

4– «سپەنتومەگاثا»

5– «وەهێشتوئایشتگاثا» هەر کام لەم سروودانە لە یەک هات دروست بوون کە بە هاتی 51 و هاتی 53 بە ناوبانگن.

بەڵام ئاڤێستای نوێ: سەرەتا دەبێت واتەی «زەند و پازەند»ی ئاڤێستا بزانین. گاتاکان سروودی زەردەشتە و بە درێژایی تەمەنی، هەوراز و نشێوی فرەی بە خۆیەوە دیوە. بە هۆی گۆڕانی زمان لە مەودای هەزاران ساڵدا و پەڕاندنی ئایینی بەهدینی لە لایەن برێک خەڵک کە شارەزای زمانی کوردی نەبوون و شێوەزاریان جیاواز بووە لەگەڵ زمانی ئاڤێستادا، بۆیە دوچاری گیروگرفت بوون لە تێگەیشتنی قووڵی واتەکانی ئاڤێستا. لە سەرەتا پیرانی ئایینی بەهدینی بۆ ئاڤێستا «زەند»یان نووسی، لە ڕاستییدا ئەم زەندە یارمەتیدەری ئەو کەسانە بوو کە لە زمانی ئاڤێستا تێنەدەگەیشتن. «زەند» خۆی وشەیەکی کۆنی هەورامییە بە واتەی شیروڤە و ڕاڤەکردن، (شرح، تفسیر) و لە چاوگی وشەی «زان» وەرگیراوە و ئێستا لە زمانی کوردیدا ماوە (زانا، زانست، زانین)، خودی واژەی زەند لە ئاڤێستا بە شێوەی «زانتی» (34) بە مانای «زانین و ناسین» هاتووە، ئەم واژەیە لە لای لێکۆڵینەرانی زمان بە واژەیەکی میدیایی دەناسرێت و بە چاوگی وشەگەلی ئێستای زمانی کوردی وەک: «زانا، زانین و زانست»

دەزانرێت. «پازەند»یش لە دوای ساڵانی زۆر بۆ شیرۆڤە و ڕاڤەکردنی «زەند» نووسراوە. جا هەموو ئەم زەند و پازەندانە ئێستاکە بە «ئاڤێستای نوێ» دەناسرێت. باوەڕ وایە کە پاشماوەی ئاڤێستای ئیمڕۆ بە کۆن و نوێیەوە، یەک لە چواری ئاڤێستای پێش هێرشی عەرەبی موسڵمانە. زۆر پێویستە ئەم خاڵە دەستنیشان بکەم کە بڕێک لە ناوەرۆکی ئاڤێستای نوێ، لەتەک ناخ و ئامانجی گاتاکان و ڕەوشت و فەلسەفەی زەردەشت یەک ناکەوێت و دژی ڕێبازی هۆرەکانی زەردەشتە، کە ئەمە خۆی باسێکە تایبەتە. دۆزینەوە دەقی ڕاستەقینەی ئاڤێستا کارێکی سەختە و لە هەمان کاتیشدا دەبێت بە شێوەیەکی زانستی بکرێت. هێندێک هەل و مەرجی گرینگ بۆ ئەنجامی ئەم کارە پێویستە، کە ئەوەش پەیوەندی ڕاستەخۆی بە هەبوونی دەوڵەت و سازی کوردی هەیە، بەڵام تا ئەو کاتە دەتوانین بە بەشی گاثاکانی ئاڤێستای کۆن، دڵنیا ببین.
وەرگێڕان و ناساندنی پەرتووکێکی کۆن وەک ئاڤێستا لەم بارودۆخەدا، کارێکی سەخت و دژوار و مەزنە، بۆیە هەڵە و چەوتکردنی تێدا ئاساییە. دەبێت چەندەها جار وەربگێڕێتەوە و دەیان جار ڕاڤە و لێکۆڵینەوەی لێ بکرێت، لە هەموو گۆشە و دیدەنیگا و بیر و بۆچونەکان بخرێتە ژێر مشتومڕ و گفتوگۆکردن تا سەرئەنجام هەوێن و دەروونی ڕاستەقینەی ڕوون و ئاشکرا ببێتەوە.

گاثاکان پەیامی زەردەشتە

یەکێک لە گرینگترین ڕووداوەکانی پڕ پێچ و پەنا و پڕاوپڕی ئەو ڕۆژگارە و تەنانەت ئەم ڕۆژگارەی کورد، گۆڕانکاری و نەوژەنسازی ئایینییە کە لە لایەن «زەردەشت» پەیامبەرەوە پەیڕەو کراوە. درووود لە ڕەوان و گیانی نەمری ئەو زانا و دروستکارە، کە یەکەمین مرۆڤی گۆی ئەم زەمینە بووە کە جێگا و سنوور و تایبەتمەندی ئاکار و ڕەوشتی بۆ دین دەستنیشان کردووە و هەمیشە لە هەوڵ و تێکۆشاندا بووە بۆ بەرجەستەکردنی ڕێگەیی ڕاستی و کرداری چاک، کە بناغە و کۆڵەکەی پەرەپێدانی دینی بەهدینی بووە و لە هەمان کاتیشدا بۆ پەرەپێدانی ئامۆژگارییەکانی ئایینی بەهدینی خەریک بووە و بنیاتێکی بنەڕەتی و هەمیشەیی بۆ چاکە بە واتەی پڕاوپڕی خۆی دەستنیشان کردووە.

هەموو ئایینەکانی سەرەتایی و پاشتریش، کۆششی ئەوەیان کردووە کە مرۆڤ پابەندی هێندێک داب و نەریت و هەڵسووکەوتی ڕەواڵەتی بن. زەردەشت بەرجەستەترین پەیامهێنەر بووە کە ڕێگەی ئازادی بۆ مرۆڤ ئاشکرا کرد، ئازادی هەڵبژاردن لە سەر بنەمای ئاکار و ڕەوشت، ڕزگاربوون و ئازادبوون لە کرنۆشبردنی کوێرانە بەرانبەر بە دەستوور و یاساکانی بێبناغە و بێکەڵک، ئازادبوون لە دانی باج بە پەرستشگاکانی جۆراجۆر، کە ئێستاش لە ناو زۆربەی دینەکان شتێکی باوە.

لە مێژووی زۆربەی دینەکاندا دەبینرێت کە مرۆڤ لە ڕووی ترسەوە و بە هیوای گەیشتن بە پاداشت و شتی باش و ژیانێکی چاکتر، دینی بردووە بە ڕێگەوە. هەروەها زۆر هەن بە لاساییکردن و بە تەشریفات و ڕەواڵەتی دین دەڕۆن، کە ئەویش هیچ بنەمایەکی ڕەوشتی زیندوویی لە ناو هزریاندا نییە. جا بۆیە ئەمە یەکێک لەو خاڵانە کە گەورەیی و مەزنی زەردەشت بۆ ئێمە دەردەخات.

ئەویش لەو سەردەمەی کە مرۆڤ کۆیلەی مرۆڤ بووە و توانای فرۆشتنی مرۆڤی دیکەی هەبووە و بڕوامەندانی ئایینی جادوویی و بیر و باوەڕی ناڕاست و ترەوەند هەموو شوێنێکی وڵاتی ئاری داگرووە.

لەو ڕۆژە تاریکانەی نەزانی، زەردەشت هۆرەی ئەمەی دەگوت کە ڕاستی ئایین و دین لە گرینگی ڕەوشت و ئاکاری ئەو شاراوەیە، نەک لە هەڵسوکەوتی ڕەواڵەتی و ئەرزشەکانی لە بنانەبوو. ئەمەش بە واتەی پابەند بوون بە رامان، گوفتار و کرداری پاک لە ژیانی مرۆڤدایە.

زەردەشت هەرگیز سەری بۆ خودای جۆراوجۆر داننەواندوە و زەروانیسم و ڕۆژپەرستی و بتپەرستی کە ئایینەکانی باوی ئەو سەردەمە بوون، لای جێ پەسەند نەبووە. لە منداڵی تا تافی لاویەتی بە پێچەوانەی دەوروبەری، باوەڕی بە خودای تاک بووە. یەکەمین مرۆڤی سەر ئەم گۆی زەویەش بووە کە بڕوای تەواوی بە تاکە خودا، هێناوە و توانیویەتی خۆی لە

گومڕاییان و فریودراوان جودا بکاتەوە و هەوڵ بۆ ئازادی و یەکسانی مرۆڤ لە دەست بێدادی و ستەمکاری بدات.
خواپەرستی زەردەشت بۆ ترساندنی خەڵک و دەستەڵات و بەرژەوندی خۆی نەبووە، بەڵکو هەوڵی داوە مرۆڤایەتی بگەێنتە دوا پلەی ئازادی و لە ژێر باری قورس و سەنگینی کۆیلەتی دەری بهێنێت. هەولی داوە جیهانێکی نوێ بە بیری نوێ و کرداری نوێ و ڕەفتاری نوێ دروست بکات.
زەردەشت خاس دەیزانی کامەرانی و بەختەوری تەنیا کاتێک دێتە دی کە گشت کۆمەڵان بە تێکڕایی ڕابن و هەموو روو بکەنە لایەنی ڕاستی. زەردەشت دەیویست مرۆڤ لە ئاستی مرۆڤ سەر داننەوێنێت. زەردەشت لەتەک کەسانی ڕەوشت نزم و چەوت و نارێکدا نەگونجاوە و هەمیشە بانگی ڕاستیی بە گوێیاندا داون و ڕێی ڕاستی بۆ دەستنیشان کردوون.
هۆرەکانی زەردەشت «گاثا»، تەنها پەراوێکی فەلسەفی یا خود ئەدەبی و ئایینی نییە، بەڵکو سەرچاوەی بەدیهێنانی ژیانێکی مینوویی هەمیشەیی و جاویدانییە. زەردەشت مامۆستا بووە و پەیام و ئامۆژگارییەکانیشی جیهانی بووە. هۆرەکانی زەردەشت، پەرتووکێکە هەموو کەس دەتوانێت بیخوێنێتەوە و بۆ ژیانی سوودی لێ وەربگرێت.
سروودەکانی گاتا سادەن و لە هەمانکاتیشدا واتەکانی قووڵ و پڕمانا و نیازی بە شیرۆڤەیە. بێگومان ئەو کەسە هەنگاوی سەرەتایی تێ پەڕاندبێت و هزرە کەونە مردووەکانی لە مێشکدا مراندبێت و هەموو ڕیشەکانی بیری کۆنی لە مێشکدا وشک کردبێت، باشتر بواری سەرهەڵدانی بیری تازەی بۆ دەرەخسێت و واتەی گاتاکانی بۆ ئاسان دەبێت و دەروونی لە ناوەوە رووناک دەبێت. گاتاکان، بە پێچەوانەی هێندێک پەرتووکی ئایینی دیکە کە ناوەڕۆکیان پڕ لە مژاری نارێک و دژ بە یەکە، بێگەرد و بێهاوتا و بێخەوشە.
لە گاتاکاندا زۆر بە کەمی لەمەڕ ڕابردوو و دیرۆکی کەون دواوە کە ئایا چلۆن بووە، بەڵام بە ڕوونی و وردی لە بارەی بەسەرهاتی جیهانی دواوە. دەبێت باش بزانین زەردەشت پێش لە هەموو شتێک، مرۆڤێکی زانا و ژیر و فەرزانە بووە. بە هیچ جۆرێک بیر و پلتەی تەروەند لە ناو گاتاکان نابینرێت. تەنیا شتێک کە لە ئاڤێستادا بە زەردەشت و ئایینی بەهدینی پەیوەندە، گاتاکانە.
لە ئالیەکی دیکەوە بنیادی بیری و فەلسەفی گاتاکان، بنیادێکی گشتی و جیهانییە کە هەر کەس لە هەر زەماندا دەکارێت لە ڕاستی ناوەخنی تێبگات. ئەگەر ویستی دەتوانێت بیپەژرێنێت و ئەگەریش نەیویست نایپەژرێنێت، هەر وەک رامان و ئەندێشەیەکی فەلسەفی. ئازادی رامان و هەڵبژاردنی ڕێگا و ڕەوشت بە پەیڕەوی لە ژیری و خێرەت، یەکێکە لە وانەکانی سەرەکی دینی بەهدینییە. ئەم بنیاتە فەلسەفی و کۆمەڵایەتیانە کە فرەتر لە چوارهەزار ساڵ پێش فێر کراوە و هێشتا ئێستاش کۆمەڵێکی فرە لە مرۆڤانی پێشکەتوو لە بەرزترین ئاستی گەشەکردنی ڕەوشت و ئاکاری کۆمەڵایەتی پێی پابەندن.

گاتاکان دڵنیاترین سەرچاوەی لێکۆڵینەوە و ئاشنایی بە ڕاهێنانەکانی مینوویی و ڕەوشتی زەردەشتە، کە بە چەشنی نووسراوە لە هەزاران ساڵ لەمەو پێش هەڵگیراوە.
گاتاکان، ژیرانە، گونجاو، جیهانی، جاویدانی و مرۆڤانەیە. «فیساغورس» دەڵێت لە سەر ئامۆژگارییەکانی زەردەشت، خوا لەتەک ڕاستی یەکسانە.
زەردەشت دەفەرمێت: **"من مامۆستام و کاری من ئەوەیە کە ڕێگا بە کۆمەڵان نیشان بدەم و خێرەت و رامانی کۆمەڵان بۆ بزوان و لێکۆڵینەوە و بیرکردنەوە و دۆزینەوە هان بدەم تا خۆیان ڕێگای ڕوون بدۆزنەوە و بە ڕاستی و ڕۆشنایی بگەن. من فێر دەکەم، بەربەرەکانێ ناکەم. بەربەرەکانێ من بەس لەتەک نادانی و تاریکییە و بۆ جەنگ لەتەک نادانی و تاریکی خەنجێری بۆ ناکێشم، چرا دادەگرسێنم".**
سروودەکانی زەردەشت یەکێکە لە کۆنترین سروودەکانی سەر گۆی زەوی کە بۆ مرۆڤایەتی بە گشتی و بۆ گەلی کورد بە تایبەتی، وەک میرات بەجێ ماوە، کە لە بارەی ئافراندن و گەوهەری بوون و ڕەوشتی بەرزەوە دواوە و بە شێوەیەکی بەپێز و بەچێژ و بەسۆز و بێگرێ و ئاسان باسیان لێوە دەکات. هەروەها بە پێی ئەو گەنجینە پڕ لە داناییە کە لە ئاڤێستادا بۆ کورد و مرۆڤایەتی بەجێ ماوە، ئەتوانین بڵێین کە سەرچاوەی هەموو دینەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی ئەمڕۆ، دینی پاکی بەهدینیە.
«ل. هە. میلس» (35) دەبێژێت: "دەتوانین بە لێکۆڵینەوەی ئاڤێستا، ناسکترین و پڕبەهاترین خاڵەکانی لە ناو ئەو نووسراوە کۆنەدا پەیدا و دیاری بکەین ـ ئەم دەستوورانە کە هی پێش سێهەزار ساڵە، دەتوانێت ئیمڕۆ ئێمە لە بەند و پاوەنەکان ڕزگار بکات. زۆر سپڵەییە کە ئەگەر ئەوانە بەرچاو نەگرین یان بیانشارینەوە. زەردەشت لە دیرۆکی جیهاندا یەکەمین کەسە کە ئەم دلێریەی هەبووە کە بیر بکاتەوە کە دینی ڕاستەقینە چییە و بە چەشنی سادە و ڕوون دابڕێژێت".
ئەگەر کەسانێک باوەڕیان بە شاکار و پەرجۆ و ئەو کارامەی کە لە دەرڤەی توانای مرۆڤ هەبێت، ڕاوەستاوی و پایەداری و مانەوەی «گاتاکان» لە پاش ئەو هەموو ڕووداو و کارەسات و چەرمەسەرییانە کە بینیویە و زۆربەیان وێرانگەر بوون، خۆی بۆ خۆی ئەمە فەرجوودێکە.
سروودەکانی گاتا، شیرین، ڕەوان و هەڵخرێنەری بیر و ڕاهێنەرە. ئەم سروودانە لە بارەی ئافراندن و ڕەوشتی دروست باس دەکات. هەروەها لەمەڕ گەوهەری هەبوون، ئافراندن، بەدیهێنەر، ڕێگەی ڕەوشتی دروستی ژیان، ئەنجامەکانی جۆراجۆری ڕەفتار و کرداری زیندەگی، هەموو ئەم مژارانە لە گاتاکان لە بارەیانەوە گوتراوە. هەروەها نووسراوە کە هەر کەس لە باوەڕ و هەڵبژاردنی ڕێگای ژیانی خۆی کە بە هەر چەشنێک بێت، سەربەست و ئازادە. سروودەکانی گاتا باشترین نموونەکانی ڕەوشتیی بۆ مرۆڤ سفارشت و ڕادەسپێرێت، چونکە بەختیاریی بۆ هەڵبژێرانی ئەو ڕەوشتانە بە مزگێنی دەهێنێت. سروودەکانی گاتا دەبێژێت: زانایان ڕەوشتی پاک و باش، گێل و چەواشەکارانیش ڕەوشتی بەد و خراپ هەڵدەبژێرن.

سروودەکانی گاتا سروودی کار و کۆشش، سازگەریی و پێشکەوتن و گەشەکردنە. سروودەکانی گاتا گۆشەگیری لە ژیان (خلوەتنشینی) و (قناعت)کردن پەسەن ناکات و ڕاناسپێرێت. سروودەکانی گاتا، کار و هەوڵدان و بەهرە وەرگرتن لە دیاردەکانی ئەهۆرا مەزدا، بە مەرجی ڕزگاری دەزانێت. زەردەشت جیهانی ئەنبوژەنی بە سەرچاوەی بەدبەختی و نەکبەتی نازانێت. کاڵا و شت و متی ئەنبوژەنی بە دیاری خودا دەزانێت و بە هات و باش و جێگای خۆشویستن دەزانێت. خۆشویستن و پشتگیری لە ژین و ژیان و ژینگە بە دەستووری ئایینی دەزانێت.
سروودەکانی گاتا دیوانێکی پچوکە، بەڵام هۆنەرەکەی پڕ هێزا و مەزنە و چاکە و خراپە و دەرئەنجامی هەردووکیانی بە جوانی و ڕوونیی دەناسێنێت. تایبەتمەندیەکی دی گاتاکان لەوەدایە کە بکە و مەکەی تێدا نابینرێت. یەکێک لەو لەمپەرە سەرەکیانە، کە مرۆڤ و کۆمەڵگا باڵبەست و دواکەوتوو ڕادەگرێت و ڕێگە لە بەر گەشەسەندنی بیر و ئەندێشەی دەگرێت، ئەو دەستوورە ئایینیانەیە، کە بکە و مەکە و شایست و ناشایستی تێدایە، ئەو دەستوورانە کە چ بکەین و چ نەکەین، ئەم یاسانە هەر چی بن سەردەمێک لە کاریگەری دەکەون.
مژاری ئامۆژگاریەکانی سروودەکانی گاتا گشتییە و تەڤلی شتە وردەکان نەبووە. ئەم تایبەتمەندیە خۆی لە جوانییەکانی گاتاکانە کە جاویدان و نەمر ڕایدەگرێت. خواردن و خواردنەوەی شتێکی تایبەت یا ئەنجامدانی کارێکی دیاریکراو و یا بەرگریکردنی، ناکات. بەڵام بە گشتی دەبێژێت لە هەر شتێک کە تەندروستی لەش و ڕەوان دەخاتە مەترسی و دەبێتە هۆی ئازاردانی گیان، باش وایە کە مرۆڤ خۆی لێ دوور ڕاگرێت.
ڕاستبوون و درۆنەگوتن، سازگەری و داهێنەری، ئاوەدانکاری، بەسۆزی و مێهرەبانبوون، ئەم جۆرە مژارانەی گشتی لە ناو گاتاکان هاتووە. سروودەکانی گاتا ئەندازەکان دیاری دەکات. بە کارهێنانیشی گرێدراوی باورودۆخی زەمان و جێگا، پێشکەوتن و گەشەسەندنی زانست بە دەستی خودی مرۆڤە کە بە ڕێنوێنی هزر و ژیری دەخرێتە کار.
سروودەکانی گاتا وابەستە بە زەمان و جێگایەکی دیاریکراو نییە. هۆرەکانی زەردەشت جاویدانی و نەمرن. هیچ یەک لە سروودەکانی زەردەشت بە ڕێکەوت نەهۆنراوەتەوە، بۆیە یەکپارچەیی و یەکبوون لە ناو سەرتاسەری سروودەکان دەبینرێت. بەم هۆیەوەیە کە ئامۆژگاریەکانی زەردەشت گشتییە، بۆیە بەکارهێنانی هەمیشە دەبێت رامان و ویژدان و هزری مرۆڤ ڕێنوێنی بێت تا تووشی تەنگ و چەڵەمە و دژواییەک نەبێت. بۆ نموونە بابەتەکانی باجدان و نوێژکردن و شایست و ناشایستەکانی تێدا نییە.
زەردەشت بڕوای وایە کە یەکێک لە ئارمانجەکانی ژیان، شادبوون و بەختیاربوونی مرۆڤە. زیاتر لە 30 جار واژەی خۆشبەختی و شادی لە ناو گاتاکان دووبارە کراوەتەوە. ئەم شادی و بەختیارییە نایێتە دی، مەگەر خۆشبەختی هەمووان مسۆگەر بکرێت، بە هەموو چینەکانی کۆمەڵگا و تەنانەت بە سروشت و هەموو گیانلەبەرانیشەوە.

40 ئەستێرەی گەشی ناو گاثاکان

لێرەدا 40 ئەستێرەی گەش، کە لە ناو گاتاکانی زەردەشتدا دەدروشێنەوە و مرۆڤ بە ئاسانی دەکارێت ئاماژەیان بۆ بکات، دەیخەمە بەر سەرنجی ئێوەی بەڕێز تا بەشێک لە ناوەڕۆکی سرووودەکانتان بۆ ئاشکرا بێت:

1 ـ زەردەشت، بڕوای وایە کە مرۆڤ لە هەڵبژاردنی ڕێگای چاکە و خراپەدا، ئازادە. هەر ئەم ئازادییەشە کە بەرپرسیاری بۆ هەر یەک لەم ڕێگایانە دیاری دەکات. (هاتی 31، سرووودی9)

2 ـ زەردەشت بە یارمەتی رامان و ژیریی خۆی، ئەهۆرا مەزدای ناسی. (هاتی 31، سرووودی 8)

3 ـ زەردەشت ئافەریدەگار و بەدیهێنەری هەستی بە تاک و یەگانە ئەناسێت. (هاتی 44، سرووودی 7)

4 ـ زەردەشت، خواوەندی وەک تیشکێک ناسیوە کە هەموو بەشەکانی گەردوونی درەوشاندوەتەوە، یاخود بڵێن پەروەردەگار لەتەک ئافراندنی خۆی یەکێکە. (هاتی 31، سرووودی 7)

5 ـ زەردەشت باوەڕی وایە کە ئەهۆرا مەزدا، جیهانی لە سەر هەنجار و زاگۆنێکی بێگۆڕان چێ کردووە، کە هەستی، بۆ هەمیشە لە ژێر فەرمانیەتی. ئەو ئەم ڕێکوپێکییە، جاویدان و هەمیشە پایەدار و دەسەڵاتدار بە سەر بووندا، بە تریفەی ڕاستی «ئاشا» ناو دەنێت. (هاتی 28، سرووودی 2)

6 ـ زەردەشت، ئافراندنی جیهانی هەستی لە سەر پایەی زاگۆنی ڕاستی، لە بەدیهاتنی دوو هێزی ڕاکێشەر و پاڵنەر دەزانێت. (هاتی 30، سرووودی1)

7 ـ لە ڕوانگای زەردەشتەوە، دوو گەوهەری لفانە دژ بە یەک لە نێو هەستی و رامانی مرۆڤ، تەواوکەر و پێویستی یەکدین و هەر دەم ئەم دژایەتیە لە ناو بووندا، لە نێو بیری مرۆڤ خۆی دەبینێتەوە، کە بە بیری چاکە و خراپە پێناسە دەکرێت. بەڵام خاڵی سەرەکی و گرینگ ئەوەیە، کە مرۆڤ خۆی بڕیاری هەڵبژاردنی یەکێک لەمانە دەدات. (هاتی 30، سرووودی 3)

8 ـ زەردەشت، مرۆڤ بە بەرپرسیاری چاکە و خراپەی خۆی دەزانێت و کاردانەوەی رامان و گوفتار و کرداری هەر کەس بۆ خۆی دەگەڕێنێتەوە. (هاتی 31، سرووودی 20)

9 ـ لە تێڕوانینی زەردەشت باشترین هەبوون و ژیان، دەرئەنجام و کاردانەوەی ڕەفتاری باشی خودی مرۆڤە و خراپترین ژیان و نەبوونیش، ئەنجامی ڕەفتاری نادروستی مرۆڤ خۆیەتی و هەر لەم جیهانەدا بۆی دەگەڕێتەوە. بە واتەیەکی دی، داداری مەزن بەهشت و دۆژەی بۆ هیچ کەسێک دروست نەکردووە، بەڵام ئەمە خودی مرۆڤە کە لەم جیهانەدا بە دەستی خۆی دروستی کردووە و لە دوای مردنیش لەتەک ڕەوانی بۆ جیهانی تر دەیبات. (هاتی 30، سرووودی 4)

10 ـ زەردەشت، یەکێک لە ئارمانجەکانی بەدیهاتنی مرۆڤ، خەباتی هەمیشەیی و بێپشوویی لە دژی درۆیە. درۆ بە سەرچاوەی هەموو بێدادی و ستەمێک دەزانێت. هەنگاوی یەکەم بۆ ئەم

خەباتەش ئەوەیە کە هەر کەس لە ئاستی خۆیەوە لە درۆ پارێز بکات و دوور بکەوێتەوە. (هاتی 30، سروودی 5)

11 ـ زەردەشت بەهێزکردن و یارمەتیدانی درۆزنان و چەواشەکاران، بە لاوازکردنی لایەنی ڕاستی و هەژاران دەزانێت. (هاتی 31، سروودی 15)

12 ـ زەردەشت دواهەمین خەباتی مرۆڤ، بە ڕاپەڕین دژی ستەم و چەواشەیی و ناڕاستی دەزانێت. (هاتی 31، سروودی 18)

13 ـ بە بڕوای زەردەشت مرۆڤ لە خەباتی دژ بە ستەم و درۆ، لە ئەنجامی ڕاست و باشی، سەرکەوتوو دەبێت. (هاتی 30، سروودی 10)

14 ـ زەردەشت بڕوای وایە کە جەنگی مرۆڤ دژی بێدادی و کۆیلەتی و پەرەپێدانی ڕاستی، بە دوو جۆر پاداشت وەردەگیرێت، یەکەم بە شێوەی تاک و دووهەم بە چەشنی کۆ. (هاتی 30، سروودی 11)

15 ـ بە باوەڕی زەردەشت پاداشتی کۆتایی، هەمان پاداشتی گشتییە کە هەموو مرۆڤێک بۆ گەیشتن و پەیوەندبوون بە خودا تێدەکۆشێت. ئەو تێکۆشانەی کە لە کۆششی گشتی مرۆڤ دەبێتە هۆی لەناوچوونی کەم و کووڕییەکانی مرۆڤایەتی و دروستبوونی کۆمەڵگایەکی ئازاد و پاک و ڕاست و پڕ لە دادی جیهانی. (هاتی 31، سروودی 16)

16 ـ لە ڕوانگای زەردەشتەوە، «ئەهریمەن» بە شێوەی بوونەوەرێک واتەی نییە، (بە تایبەت بەو واتانەی کە لە ناو دینەکانی ئیسلام و فەلە و جوولەکە باوە، «شیطان» بوونی نییە). ئەهریمەن لە ئایینی بەهدینی بە واتەی بیری خراپە. واژەی بیری خراپ لە ئاڤێستادا بە چەشنی «ئەنگەرەمینوو» ئەهریمەن هاتووە. خودی وشەی «ئەنگەرە» بە مانای پیس و ناشرین و کەمکەر و لەناوبەر هاتووە و «مینوو»ش بە مانای کردار و هەڵسوکەوت و رامان هاتووە. کەوایە ئەنگەرەمینوو یا ئەهریمەن بە مانای بیر و رامانی بەد و خراپ. (هاتی 30، سروودی 6)

17 ـ لە ڕوانگای زەردەشتەوە، هیچ مرۆڤێک سرووشتی خراپ نییە و بە بەدی لەدایک نابێت. خراپە، بەرهەمی بیری کاڵ و کرچی خۆیەتی. یا بڵێین هۆکار و بەرهەمی خراپبوون و نەزانی و نائاگایی کۆمەڵ لە هەنجاری زاڵ بە سەر هەستیدا (زاگۆنی ڕاستی، زاگۆنی ڕاکێشەر و پاڵنەر). (هاتی 31، سروودی 17)

18 ـ زەردەشت، بەختیاریی مرۆڤ پەیوەند بە پلەی زانست و خێرەتی تاکی خودی خۆی دەزانێت. بۆیە زانایان و ڕووناکبیران ڕادەسپێرێت بۆ ڕاهێنان و هۆشیارکردنەوەی ئەوانی دیکە. (هاتی 31، سروودی 6)

19 ـ لە ڕوانگەی زەردەشتەوە چونکە بەدی بەرهەمی رامانی خراپ و نەگەیشتووی هزری خودی مرۆڤە، بۆیە هەموو گومڕێ و چەواشەکارێک بواری گۆاڕدن و پەروەردەبوونیان هەیە. (هاتی 30، سروودی 8)

20 ـ زەردەشت، رامان و زانابوونی مرۆڤ لە هەموو بوارەکاندا، بە گرینگترین ژێرخان و ستوونی هەڵسەنگاندن و ناسین دەزانێت. تەنیا دانایان و فەرزانەکانن کە بە ئالیکاری رامان و هزری بەرزی خۆیان یاسای ڕاستی دەبیننەوە و بە یەکخستن و هاوئاهەنگکردنی رامان و گوفتار و کرداری خۆیان لەتەک «ڕاستی» و هۆشیار و وریاکردنەوەی کۆمەڵ، مرۆڤایەتی بەرەو ئازادی و خەنیبوون و ڕزگاری و کامەرانیی ڕاستەقینە دەگەیێنن. (هاتی 31، سروودی 3)
21 ـ بە بڕوای زەردەشت رامان و ئەندێشەی مرۆڤ، ئەرزش و بەهای تایبەتی خۆی هەیە. بۆیە هەر مرۆڤێک دەبێت ئازاد بێت تا لە پێوان و هەڵسەنگاندنی ڕێگا جۆراوجۆرەکان، لە ڕێگای رامانی پاک و ئەندێشەی ڕووناکی خۆی، ڕێگای خۆی ئازادانە هەڵبژێرێت. (هاتی 30، سروودی 3)
22 ـ زەردەشت ئازادی دەربڕینی هزر و ئەندێشە بە مافی سروشتی هەر مرۆڤێک دەزانێت. هەموو کەس دەبێت بتوانێت ئازادانە بیروبۆچوونی خۆی دەربڕێت تا بواری هەڵسەنگاندن و هەڵبژاردنی دروستی هەبێت. (هاتی 31، سروودی 12)
23 ـ زەردەشت هەڵبژاردنی دین بۆ مرۆڤ بە سەربەستی و ئازادانە دەخوازێت. لە پەرتووکی (مێژووی فەلسەفەی زەردەشت. بل دوبرۆی. پاریس.1984) نووسراوە کە لە هیچ لاپەرێکی پەرتووکی مێژوویی، مرۆڤ ناتوانێت ئەم خاڵەی بەر چاو بکەوێت کە مرۆڤێک بە زەبر و زەنگ کرابێت بە زەردەشتی، ئەگینا کاتێک میدیاکان بە سەر گەلانی ئاشووری، قبتی، هیندی، یۆنانی سەرئەکەوتن، دەبوایە ئەو گەلانە و هەموو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەهدینی بووایەتن. (هاتی 31، سروودی 11)
24 ـ زەردەشت بۆ ڕێنوێنی مرۆڤی گومڕێ و چەواشەکار، لە هێزی گوفتار و زمانی شیرینی بەهرەی وەردەگرت. دەتوانین بڵێن تاکە چەکی پەیامبەر لە دژی درۆ و بێدادی و ناڕاستی، گوتاری پڕواتە و دڵنشینەکانی بووە. (هاتی 28، سروودی 5)
25 ـ زەردەشت لە جەنگ و خوێنڕژتن بێزارە و بڕوای وایە کە چاکان و پاکانی ڕاستەقینە دەتوانن بە خۆشەویستی و مێهرەبانی، یەکیەتی لە نێوانی هەموو کۆمەڵانی خەڵک بەدی بێنن. (هاتی 29، سروودی 3)
26 ـ زەردەشت، کۆنەپەرستی و پاشڤەرۆیی پەسەن ناکات و تەنانەت چاوەڕوانی و وێستان و (رازی بە بەشبوونیش، قناعت) ڕەوا نازانێت. زەردەشت بڕوای وایە کە رامان و بیر و لەش و جانی مرۆڤ، ناوەندی ژیان، کۆمەڵگای مرۆڤایەتی، شارستانیەت، چاند و ڕەوشتی مرۆڤ، دەبێت هەمیشە لە باشتربوون و سەرتربوون و گەشەکردن و گۆاڕدن دابێت. (هاتی 30، سروودی 9)
27 ـ زەردەشت بە فەرجوود (معجزە) بڕوای نییە. ئەو باشترین شاکاری خۆی لە گوتاری کاریگەر و رامانبزوێنەر دەزانێت کە بە هاریکاری «رامانی پاک» ڕێی پێ بردووە و پێی گەیشتووە. (هاتی 28، سروودی 3)

28 ـ زەردەشت، گرینگی و بایەخدان بە ژینگە، ئاگاداری و ڕاگرتنی سرووشت لە رامانی پاکەوە دەزانێت و بە پێچەوانەوەشەوە کەمتەرخەمی و نەپارازتنی سروشت بە چەواشەیی و گومڕێی دەزانێت. (هاتی 32، سرووودی 10)
29 ـ زەردەشت، نزیکبوونەوە لە خودا لە ڕێگای بەرتیل و کوشتن یا قوربانیکردنی ئاژەڵ و گیانلەبەران بە کارێکی پڕوپووچ و تەروەند و خورافە، نیشانەی گێلی و نەزانی و چەواشەیی دەزانێت. (هاتی 32، سرووودی 14)
30 ـ لە ڕوانگەی زەردەشتەوە مرۆڤ ئەگەر لایەنگری ڕاستی بێت، خوداوەند بە چاوی هاوڕێی خۆی سەیری دەکات و لەمەش فرەتر میوانداری هاوڕێی خۆی دەکات. لە هەندێک ئاییندا مرۆڤ کۆیلە (عبد) یا بە کوڕی (الله، یهوە) دەزانرێت. (هاتی 31، سرووودی 21)
31 ـ زەردەشت بڕوای وایە کە بۆ گەیشتن بە ئارمانجی ڕاستیی و داد، مرۆڤ دەبێت پشوودرێژ و لەخۆبردوو و خۆبەخشکەر بێت. (هاتی 33، سرووودی 14)
32 ـ زەردەشت هەموو مرۆڤێک، چ ژن بێت و چ پیاو، مافیان بەرابەر بە یەک دەزانێت. زەردەشت ڕاستەوخۆ کچان لە هەڵبژاردنی هاوسەر و دەربڕینی بیر و ڕایان بە ئازاد دەزانێت. ئەو بۆ هەڵبژاردنی هاوسەر دوو پێوانەی خۆشەویستی پاک و زانستی پاک پێشنیار دەکات. (هاتی 53، سرووودی 3)
33 ـ زەردەشت، یەکێک لە کاریگەرترین هۆکارەکانی ئاوەدانی جیهان و پێشکەوتنی زیندەگی و شادی و بەختیاری مرۆڤ، لە کاری بەردەوام و کۆششی بێوچان دەزانێت. زەردەشت کار و خەبات لە درێژەپێدان و هاوڕێی زاگۆنی زاڵ بە سەر بوون «هەنجاری هەستی» و هەڵقوڵیو لە دانایی و رامانی پاکی مرۆڤ دەزانێت. (هاتی 49، سرووودی 1)
34 ـ زەردەشت، پێوانەی بەرزبوون و سەرتربوونی مرۆڤ لە ڕاستبوونیان دەزانێت. لە لای زەردەشت هەژارانی بێسامان بەڕێزترن لە درۆزنانی دارا و زەنگین. (هاتی 47، سرووودی 4)
35 ـ زەردەشت، مرۆڤ بە خاوەنی خۆی دەزانێت و ژیان و چارەنووسیشی لە ژێر دەستەڵاتی خۆی دەزانێت. (هاتی 50، سرووودی 9)
36 ـ زەردەشت، بڕوای وایە کە مامۆستایانی خراپ بە پەند و ڕاهێنانە هەڵەکانیان، هزری مرۆڤ بەرەو ڕەشبوون و لەناوچوون دەبەن. (هاتی 32، سرووودی 10)
37 ـ زەردەشت، ئازادی مرۆڤ بە بناغەی ڕاستی و بواری گەشەسەندنی رامان و هەڵبژاردنی رامان و هەڵبژاردنی بڕوا دادەنێت. (هاتی 31، سرووودی 9)
38 ـ زەردەشت، مرۆڤ وەک بڕوامەندێکی بەهدینی، ویژدان و رامانی بانگهێژ دەکات کە هزر و رامان و بڕیاری خۆی بە ئازادانە هەڵبژێرێت. مرۆڤ ئازادە کە لە سەر بنەمای بیر و ناسین و زانایی خۆی، ئەو شتە و ئەو کەسەی کە خۆی پێی خۆشە هەڵیبژێرێت. (هاتی46. سرووودی15)

39 ـ زەردەشت مرۆڤ بانگهێژ دەکات بۆ تێگەیشتن و وەرگرتنی پەیامی ڕاستی و موژدە و مزگێنی ئەوە دەدات کە بە هەڵبژاردنی چاکە، کە ویژدانی مرۆڤ بریاردەریەتی، بەرەو پێشگا و سەرای پاکان و خاسان هەنگاو بنێت. لێرەدا زەردەشت، ژن و پیاو هەر دوو، هاوکات بە یەک ئاست دێنێتە بەیان کە هەر کەس لە هەڵبژاردندا خۆی ڕێگای بە ئازادانە هەڵدەبژێرێت. بۆیە لە سەر ئەم بنەمایەیە کە زەردەشت هەر کات لە سروودەکانی مرۆڤ بە گشتی دێنێتە گفتوگۆکردن، مەبەست هەم ژن و هەم پیاوە. (هاتی 34. سروودی 7)

40 ـ زەردەشت،گاڤی یەکەم بۆ خواناسی، لە خۆناسیەوە دەزانێت. (هاتی 43، سروودی 12)
خودایەک کە زەردەشت دەیناسێنێت تەنیا بەدیهێنەری شادی و باشییە، هەرگیز تورە نابێت، کەسێک ئازار و ڕەنج نادات، هەڤاڵ و هاوڕێی مرۆڤە و هەڕەشەی تۆڵە و سزاسەندن ناکات و داواکاری ئاشتی و ئاسایشتە. جا ئەم تایبەتمەندیانە، هەمان شتە کە کۆمەڵانی دانیشتووی میزۆپوتامیا و کوردستان بە گشتی نیازمەند و داواکاری بوون و هەن. لە شوێنەکانی تر هەر یەک لە پەیامبەران، یان ڕێبەران پێناسەیەکی تایبەتیان بۆ خودا هەبووە کە نیشاندەری ویست و ئارەزوو و داب و نەریتەکانی ئەو نەتەوانە بووە، لە بەراوەردکردنی ئەوانەدا دەتوانین تێبگەیین کە سەرزەمینی مەزرۆ بۆتان و گەلانی ئاریایی، ئامادەیی پەژراندنی گیانی جوانمێری و مێرخاسی، ڕاستی و خێرخوازیی، کۆشش بۆ ژیانێکی باشتر، هاوڕێ لەتەک خۆشییەکان و باشییەکاندا هەبووە. ئەم نیشانە و تایبەتمەندیانە، لە ناو بیر و بۆچوونی هەڵبەستوانان و داستان و چیرۆکی پڕ لە قارەمانییێتی و پاڵەوانانی ناو ئەفسانەکاندا، دەبینرێت.

ژن و ئایینی بەهدینی

ژین، ژیان و ژیار، چاوکانییان ژنە.

ئەگەر بێژین بۆ یەکەم جار ئەمە ژنان بوون پێش پیاوان، داهێنەر و ئاگادار بە ڕاز و نهێنییەکانی سرووشت و سەرچاوەی شارستانییەت بوون، شتێکی ناڕاستمان نەگوتووە. لە ڕاستییدا ئەمە ژنان بوون کە پیاوانیان لە سەردەمی کێوی‌بوونیی چاخی سەرەتایی بەردەکان، پەلکێشی چەرخی نوێی بەردیی کرد.

تێکڕای لێکۆڵینەرانی مرۆڤناس و ئاسەوارناس، هاودەنگن کە ئەمە ژنان بوون کە داهێنەرانی ژیار بوون. کارەکانی پەیوەند بە خۆراک و خواردن کە بە «کاری ژنانە» بەناوبانگە، لە ڕاستییدا یەکەمین کۆشش و هەنگاوی بەرچاو و گرینگی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی بووە، کە ئەم جۆر کارانە داهێنانی خودی ژنان بووە، بۆیە لە ئەنجامدان و بەڕێوبەریشی شارەزایەکی فرەشیان هەبووە.

ئەو شتانەی کە چەرخی بەردی نوێ، لە سەردەمی بەردی سەرەتایی کۆن جودا دەکاتەوە: چێ‌کردنی کاسە و دێزە، چنین و دوورینی بەرگ و ڕاخەر، کشت و کاڵ و دروێنەکردن و ماڵی‌کردنی گیانلەبەرانە. ئەمە ژنان بوون کە کاری ڕستن و چنینیان بە سەر ئەستۆ بوو و داهێنەری کاسە قوڕینە و دێزە و گۆزە بوون.

ژنان بوون، کە تۆو و دانەیان کۆ دەکردەوە و خێرا یا درەنگ تێ گەیشتن کە ئەو دانەی کە بە ڕووی زەوی دەکەوێت، دەبێتە هۆی ڕووینی گوڵ و گیاکان و بەمجۆرە کشت و کاڵ و شارستانیەتیان داهێنا. ژنان بوون کە خانە و کاشانەیان، بە شوێنکی هێمن و ئاسوودە دەرهاورد. چونکە لە سەردەمی کۆندا، پیاوان زیندەگی ڕۆژانەیان بە ڕاو و شکاری گیانلەبەران دەگوزراند. بۆیە ژنان، بە داهێنەری کشت و کاڵ و چێکەری خانووبەرەی سەرەتایی، لە چەرخی کۆنی دایکسالاری دەژمێردرێن. بۆیە زۆر گونجاوە کە بێژین، ژنان بوونە هۆی خێرا گەشەکردن و پێگەیشتنی بنەما و بنیاتی کۆمەڵگای سەرەتایی.

ژنان هەر لە «هەوشار»ەوە تا «دەشتی شارەزوور»، لە دەریاچەی «وان» تا گۆلی «ورمێ»، لە چیای «ئاگری» تا «تەختی هەورامان»، لە پەرستشگای «ئاناهیتا» تا «ئاگرگەشئەسپ»، و لە ئاستێکی پان و بەرینتر، لە ڕووباری «نیل»ەوە تا دەریای «ڕەش» و «قەوقاز» (کەو و قاز)، دەست و شوێنەواریان بە سەر گوند و شارەکانەوە بەجێ هێشتووە.

ژنان لە «میتسوپاتامیا»، کە بە لانکەی شارستانییەت دەزانرێت، تا ئاستی بەڕێوبەری و کاروباری رامیاری و ئابووری و ئایینی، خۆیان پێ دەگەیاند.

بە گوێرەی نووسراوەکانی کۆنی بەهدینی و قەباڵەکانی هەورامان، کە ئێستا لە مۆزەخانەکانی بریتانیایە، یاکوو بانوو و شازادەی میری «نسێبین»، کە لە پەرتووکی «ئیمپراتۆری

ساسانی» لە نووسینی نووسەری دانمارکی «ئارتوور کریستنسن» ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە چلۆن لە سەردەمی «نۆشیروان» پاتشای ساسانی (سانی سانان) کە کورد بوون، کیژی کوردی زەردەشتی لە دوای مردنی باوکی دەسەڵاتی بەڕێوبەرایەتی وڵاتی گرتووەتە دەست، بەو مەرجە کە برای لە خۆ پچووکتریشی هەبووە.

ژنان لە جڤاکی بەهدینی، خاوەنی کەسایەتیی دەستووریی و ماف بوون و لە دەستەڵات و خاوەنداریەتی و داب و نەریتە ئایینیەکان بە چەشنێکی بەرچاو بەشدارییان دەکرد و لە تەمەنی پیرۆزی پیری و روحانی، 7 گرێی پشتوێنیان دەبەست و بەرپرسیاری ئایینی و چاوەدیری پەرستشگا و داد و وانەگوتن لە بەشەکانی جیاوازی زانستی سەردەم، بە ئەستۆیان بوو...

لە کوردستانی کۆندا، ژنان فێری سوارکاری و تیرهاوێشتن و هونەرەکانی ڕەزمی دەبوون و لە هونەرەکانی بەزمیش وەستای خۆی بوون و لە ڕاو و جەنگیشدا بەشدارییان دەکرد. لە قەباڵەکانی هەوراماندا بە ڕوونی دەردەکەوێت کە ژنان خاوەنی باخ و ڕەز و کێڵگەی خۆیان بوون و لە سوود و قازانج و ئاڵۆگۆڕ و کڕێدان و خاوەنداریيەتی، ئازادی تەواویان هەبووە.

ژنان لە سەردەمی میدیاکاندا هەردەم توانیویانە لە جێی پیاو بن و دایک لە جێی باوک بێت، بەلام پێچەوانەکەی دەگمەن بینراوە. زۆر بە دڵنیایی ژنان، تەنیا ئەلمەنت و جەوهەری نەگۆڕ و پایەداری کۆمەڵگا بوون و هەن. زنجیرەی خزمایەتی لە ڕێگای ژن بەردەوام دەبوو، کە ئێستاش ڕەگەکانی ئەم هزرە لەناو کۆمەڵگای کوردەواری بەرچاو دەکەوێت.

لە کاتی تۆژینەوەی ئایینەکانی جۆراجۆری جیهان، یەکێک لەو شتانەی کە سەرنجی لێکۆڵینەرێک بە خۆی ڕادەکێشێت و بۆی باڵکێشە، مژاری ژنە. لە چیرۆکە "بەناوبانگەکەی" «ئادەم و حوا»ی موسا، گوایە ژن لە پەراسووی پیاو چێ کراوە و پاشان کۆتای ئەو چیرۆکە بەم جۆرە دەبێت کە پلەی ژن لە ئاستی پیاو کەمتر دەبێت و تا بە ئیمڕۆ، بە خڵێتێنەر و لاواز و پلە دوو پێناسە دەکرێت.

لە چیرۆکی ئافراندنی «وداکانی سەنسکریتی»، «توشتری» ئاسنگەر (1)، خوداوەندی هێندی، ژنی بەمجۆرە درووست کرد. توشتری دەستی بۆ ئافراندنی مرۆڤ برد، سەرەتا پیاوی بەدیهێنا. ئاگای لێ نەبوو کە هەموو ئەو کەرەسانەی کە پێویست بوو، لە چێکردنی پیاو، بە کاری هێنا و شتێکی بۆ ژن نەما. بۆیە بۆ ئافراندنی ژن، لە شت و مت و بەرماوەکانی، کە بەجێ مابوو، لە چێکردنی ئافەرینشت، کەڵکی وەرگرت و تەڤلی یەکی کرد و ژنی لەم شتانە چێ کرد:

لە گردی مانگی تابان، لە پێچ و خەمی گوڵی لاولاو، لە چەسپینی گیای بزۆک، لە لەرەی شەوەر، لە باریکی قامیش، لە سووکی گەڵاکان، لە نیگای ئاسکان، لە خڕبوونەوەی مێشهەنگوین، لە هەراسی کەروێشک، لە چەهچەهی بولبول، لە تەزینی بەفر، لە نەرمی سینگی توتی، لە سەختی بەردی خارا، لە شیرینی هەنگوین، لە دڕی پڵەنگ، لە گەرمی تیشکی ئاگر، لە دوو ڕوویی مەلی دوڕنا، لە بەئەمەگی قاز، هەمووی ئەمانەی تێکەڵ کرد و ژنی ئافراند.

بەڵام لە ئەدەبیاتی بەهدینیدا، گوایە ژن و پیاو وەک یەک لە ناو گوڵی ڕێواس دروست بوون (مەشی و مەشیانە). خۆی گرینگی ئەم مژارە لە ناو ئایین، لەوەدایە کە چلۆن و بە چ چەشنێک سەیری پلە و پایەی ژن دەکرێت. ڕێز و پلەی تایبەتی ژن لە ناو ئایینی بەهدینی، وەک ئەستێرەیەکی ڕووناک لە ناو ئەم ئایینە دەدرەوشێتەوە.
بێگومان هەر وەک هەموو لا هاوبیرن لەوە کە زەردەشت پێش لەوە پەیامهێنەر بێت، فیلسوف بوو. زەردەشت بۆ دامەزراندنی دروستی ژێرخانی کۆمەڵگا، یەکسانی مافی ژن و خێزانی بۆ مەبەست بووە و مەرجی گەشەکردن و پێشکەوتنی کۆمەڵگای، بە ئازادی و بەرابەری ژن و پیاو زانیوە.
لە ئایینی بەهدینی ژن لە هەموو لایەنێکەوە لەتەک پیاو بەرابەر و یەکسانە. ژن دەتوانێت بە بێ جیاوازی وەک پیاو، داب و نەریتی ئایینی بەڕێوە ببات، سەرۆک و سەرکەردە بێت، بڕیاردەر و ئازاد، وەک پیاو مافی بێجیاوازی هەبێت. زەردەشت هەڵبژاردنی ئازادانەی هاوسەر، بە مافێکی سروشتی و سەرەتایی کچان دەژمێرێت.
لە دینی بەهدینی هەبوونی چەند ژن بۆ پیاو، بە کارێکی نارەوا و تاوان دەزانرێت. لە کاتی مردنی هاوسەر، ژن یا پیاو بۆی هەیە هاوسەری تازە هەڵبژێرێت. جیابوونەوەی (طلاق) ژن و مێرد لە ئایینی بەهدینی کارێکی ئاسان نییە، چونکە پەیمانی هاوسەری زۆر بە پیرۆز و بەرز دەژمێریت و چونکە کچ و کوڕ بە ئازادی و خۆشەویستی یەکدی هەڵدەبژێرن، ئەوە دەرفەتی جیابوونەوە و بەردان کەم دەبێتەوە.
«پروفسۆر جەکسن» دەنووسێت: لە ناو زەردەشتیەکان چەند ژنی باوی نییە و پیاوی زەردەشتی بێجگە لە یەک ژن، ژنی دیکەی نییە. پەیمانشکێنی لە ناو ژیانی هاوسەرییان دەتوانین بڵێین نابینرێت و پیشەی لەشفرۆشی لە ناو «بەهدینان» نییە.
یەکێک لە هۆیە سەرەکیەکانی گەشەسەندنی شارستانیەتی «میدیا»کان دەگەڕێتەوە بۆ بەرابەری و یەکسانی مافی ژن و پیاو و ئازادی ژن لەو شارستانیەتەدا. ئازادی ژن لە ناو کۆمەڵگای بەهدینی تا ئەو ڕادە بووە کە کچ دەیتوانی لە سەر حەز و بریاری خۆی، تەنانەت ئەگەر دژی بیری بنەماڵکەشی بێت، هاوسەر بە حەزی خۆی هەڵبژێرێت.
ئەم دابە ئێستاش لە ناو برێک لە هەریمەکانی کوردستان بە چەشنی «ڕەدووکەوتن» ماوە. ڕەدووکەوتن بۆ ئەو کچ و کوڕانە بوو، کە بە جۆرێک لە جۆرەکان، بنەماڵەیان دژی پەیمانی هاوسەریی ئەوان بوون. بۆیە ئەوانیش دابی ڕەدووکەوتنیان دەگرتە بەر و ئەمە دابێکی پەسەن بوو لە کۆمەڵگای بەهدینی. بەڵام ئێستا کوردان لە دوای دابڕان لە ئایینی زەردەشت، مەخابن ئەم دابە، لە لایەن ژنانی مێرددار یا پیاوانی ژندار بە هەڵە بە کار دەهێنرێت.
لە ئایینی بەهدینی ژن دەتوانێت خاوەنی زەوی و زار و باخ و سامان و هەموو ئەو شتانەی کە پیاوێک بۆی هەیە، ببێت. ژن دەتوانێت داوەر بێت و لە دادگاهدا، دادی خەڵک بدات و هاوشانی پیاو لە بەرگری نیشتمانییدا، لە کارزاری جەنگدا بەشداری بکات. هاوسەریی، کارێکی پەسەند

و پێویستە لە دینی بەهدینی. هاوسەریی لە سەر بنەماکان و دەستووری دینی زەردەشتدا، بەرابەر بە یەکسانی و ئازادیی ژنە.
کاتێک مرۆڤ سەیری بڕێک لە هەریمەکانی جیاوازی کوردستان دەکات، ڕەگێکی مێژوویی لە ئاسەواری ئایینی بەهدینی لە ناو دیمانە و ڕەوشتی ژنانی کورد دەبینێت، هەر چەندە کاریگەری دینی و کلتووری بێگانەکان بێئەندازە کوشەندە بووە، هزر و ڕەوانی پیاو و ژنی کۆمەڵگای کوردەواری لە جەوهەری یەکسانی و بەرابەری ئایینی بەهدینی شۆردوەتەوە، بەڵام ئاسەوەرانەکانی ڕەوشتی بەهدینی لە ناو سیما و ڕەوشتی ژنی بوێری کورد دەبینرێتەوە و لە بڕێک ناوچەی کوردستان بەرابەری و دەستڕۆیشتووی ژنان بەرچاو دەکەوێت، کە ئەمە لە جەوهەری ئایینی بەهدینی نزیکتر و ڕاستترە.
دەزانین کە میدیاکان پێش 8 سەدەی پێش زایین، ئیمپراتۆرییەکی بە هێزیان هەبوو، بە شێوەیەکی مرۆڤانە دەستەڵاتی میزوپاتامیا و هەموو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستیان بە دەست گرت. «ئیگۆر میخائیلویچ دیاکۆنۆف» نووسەری «رووس» لە پەرتووکی «میدیا» لە ساڵی 1965، لە زمانی «لنین»ەوە دەنووسێت کە میدیاکان نەتەوەکی ئازادیخواز بوون.
گۆڕانکاری و هزر و رامانی زەردەشت کارێکی ئاواهی کرد کە ژنانی میدیا لە هەموو بەشەکانی ژیان و کۆمەڵگا هاوڕیز و هاوشانی پیاو ببن. ژنان سەربەست و ئازادبوون، بەو جۆرێک کە لە مێژووی هیچ گەل و نەتەوەیەکی ئەو سەردەمە و پاشاتریش، ئێمە ئەو ئازادییە نابینین. لەو سەردەمە یۆنانییەکان لەتەک ژنانی خۆیان وەک کۆیلە هەڵسووکەوتیان دەکرد. تەنانەت ناودارێکی وەک «ئەرەستو» دەیگوت کە (ژن رۆحی نییە). (پەرتووکی مێژووی فەلسەفەی زەردەشت. بل دوبرۆی. پاریس.1984. لاپەڕەی 110)
جێگای خۆیەتی لێرەدا سەرنجێک لە واژەی «دایک» لە ناو زمانی کوردی بدەین. لە زاراوەکانی جیاوازی کوردی واژەی «دایک» بەم 10 جۆرە دەگوترێت: «دایە، دایک، داڵک، دا، ئا، ئۆدا، دێ، جیا، داک، دادە». ناوی دایک بەم جۆرانە لە ناو زاری زارۆکی کورد لە ناو زاراوەکانی جیاوازی کورد دێتە دەر و دێتە بیستن.
وشەی «دایک»، لە وشەی «دا» و «یک» دروست بووە. «دا» لە زمانی کۆنی کوردی، ئاڤێستایی بە واتەی «دان، داپین، بەخشین» هاتووە. (فەرهەنگی واژەکانی ئاڤێستا. بەرگی 2. ل 726/712) و وشەگەلی «داتەر، دادار، دادەر» لێ دروست بووە کە هەمووی بە واتەی بەخشێنەرە و یەکێک لە سەدویەک ناوی ئەهۆرا مەزدایە لە ئایینی بەهدینی.
واژەی «دا» ئێستاکە لە فەرهەنگی زمانی کوردی پتر لە 16 واتەی هەیە، وەک: 1- لە پێش وشە بە مانای بەرەوخوار (داکەوتن، داهێنان، داهێشتن) 2- نوێ، تازە (ئاوازێک داهاتووە) 3- هەتا، هەیا (دا بۆ خۆم دێم، هیچ مەکە) 4- دابا، بلا (دەبا، دا با بزانم چییە) 5- مات و سەرگەردان (دا مابووم) 6- ئەی، هۆی (دا نەشمیلە گیان بێ) 7- مەکە، وامەکە (دا بێ دەنە بە با گوێم لێ بێت) 8- پێشگری خواستن (دا پێم بە، دا بێ) 9- وشەی هاندان (دا دەی، پەلەکە) 10-

وشەی ڕێزنان لە کیژی شوو نەکردوو (دا گوڵچین) 11ـ دەفرایەتی (ئەم جەواڵە چی تێ دایە) 12ـ چارەسەری نەخۆشین (خەریکی داو دەرمانم) 13ـ هاوار و گازند (دا لە دەست داگیرکەری بێبەزەیی) 14ـ لێدان (لە منی دا) 15ـ بە واتەی بەخشش و بەخشین (دیاری دا بە من) 16ـ بە مانای دایک، دێ، داک، داڵک. عەرەبیش وشەی «دایە»یان لە زمانی کوردی وەرگرتووە و لە جێگای «مامان» کوردی بە کاری دێنن.

وشەکانی «دایکە» و «دایکەڵە» کە بۆ دواندنی دایک بە زاری خۆشەویستی لە ناو زمانی کوردی ماوە، لە چاوکی وشەی ئاڤێستایی «دا»یە. خودی ناوی «ئەهۆرا مەزدا»، وشەی «دا»ی لە خۆ گرتووە. «ئەهۆرا مەزدا» بە واتەی خودای مەزنی بەخشێنەر. «مەز» لە زاراوەی کرمانجی ژوورو، بە واتەی مەزن وەک خۆی ماوە، «دا» بە واتەی بەخشێنەر و بەدیهێنەر، کە هەر لە زمانی کوردی ئێستا وەک خۆی ماوە.

بۆیە کاتێک مرۆڤ سەرنجی ناوەکانی «خوداوەند، ئەهۆرا مەزدا، دادار، دایک» دەکات لە ناو هەموویاندا، وشەی هاوبەشی «دا» دەبینێت. خاڵی هاوبەشی خودا و دایک ئەویە کە هەردووکیان «بەدیهێنەر» و دروستکەرن. وتمان «مەزدا» بە واتەی بەدیهێنەری مەزن، بۆ پەسن و دواندنی خۆشەویستی لە بەردەم خودایە، «دایکە»ش بە واتەی داهێنەری پچووکە، دایکەڵە بۆ پەسن و دوواندنی خۆشەویستی لە بەردەم دایکە. ناوەکانی کچەکە، کوڕەکە، باوکە و دایکە لە زمانی کوردی هەمووی بە مەبەستی دەربڕینی خۆشەویستی بە کار دێت.

بۆیە زۆر گونجاوە کە ئەگەر بگوترێت لە ناو ئایینی بەهدینی و زمانی کوردی، ڕێزی دایک شان لە شانی خودای مەزدا و دلۆڤان دەدات.

واژەیەکی دی لە زمانی کوردی هەیە، «ئافرەت» کە وەک وشەی «ژن»، هەر کوردییە و لە چاوکی «ئافراندن» دێت. بێگومان واژەگەلی ترمان هەیە کە وەک نازناو یا ڕێزنان، بۆ ژنان و ئافرەتان بە کار دێت، وەک «کەیبانوو»، کە ئەویش سەر بە واژەی ئاڤێستایی «کەی، کاوی» بە واتەی بەڕێز، سەرۆک، پاتشا، میر و خاوەن تاج و تەختە. وشەی کەی لەتەک ناوی زۆر پاتشای دیرۆکی کۆنی کورد، گرێی خواردووە وەک: کەیخەسرەو، کەیقوباد، کەیکاووس. ئایینی «کاکەی» و هەروەهاش واژەی «کاکە» لە چاوکی وشەی «کەی» ئاڤێستایی گیراوە، کەی لە زمانی کوردی سەرناوی ژنان و پیاوانی بەڕێز و پیرە. هەروەهاش واژەی کەی لەتەک وشەی دی لە زمانی کوردی، ئێستاکەش بە کار دێت وەک: (کەیسەرا بە واتەی سەرا و کۆشکی پاتشا)، (کەیبانوو بە واتەی ژنی پاتشا، شاژن، کابان، کە لە ئێستا بە واتەی ژنێکی پاک و خاوێن و کارکەر و دەسڕەنگین بە کار دێت و لە واتەی ڕاستی «کەی بانوو» دوورە)، (کەیخوا، کوێخا، کەیخودا بە واتەی پیاوی ژیر و بەمشۆر)، (کەیل بە واتەی سەرکۆمار و سەردار و سەرۆکی ئێڵ و هۆز)، (کەینەک بە واتەی کەنیشک و دۆێترە، کچ).

لە ناو هۆڕەکانی زەردەشتدا، ناوی ژن و پیاو لە یەک ئاست و بە یەک ڕێز هاتووە. لە کاتی ستایشت و نیایشتەکانی ئایینی، لە کاتی جەژنی شاڵپۆشان تەمەنی کچ و کوڕ وەک یەک دیاری کراوە.
مرۆڤ دەتوانێت لە سرووەکانی زەردەشتدا، دوو لایەنی تەواوکەری یەکدی ژن ببینێت. یەکەم ژن وەک بڕوامەندێکی بەهدینی، دووهەم وەک یەکێک لە دوو ڕەگەزی مرۆڤ، کە شوێن و جێگای تایبەتی لە ژیانی جڤاکی هەیە. زەردەشت، ژن وەک نیوەی کۆمەڵگا و بڕوامەندێکی بەهدینی، ویژدان و رامانی مەبەستە، بانگهێژی دەکات کە هزر و رامان و بڕیاری خۆی بە ئازادانە هەڵبژێرێت.
ژن ئازادە کە لە سەر بنەمای بیر و ئەندێشە و ناسین و زانایی خۆی، ئەو شتە و ئەو کەسەی کە خۆی پێی خۆشە هەڵیبژێرێت. لە دیتنی دووهەمیش، ژن یەکێک لە ئەندامانی کۆمەڵگایە کە دەبێت دەور و ئەرکی تایبەتی خۆی وەک کیژ، وەک هاوسەر، وەک دایک و وەک ژن لە ژیاندا ببینێت. لێرەدایە کە ئافراندن و شیردانی مناڵ بە چەشنێکی سرووشتی دەکەوێتە سەر شانی دایک.
ڕۆژی 12.05 مانگی کوردی، «سپندارمەز» پێنجەم ڕۆژی مانگی «ڕەشەمە، ئەسپەند، ئەسفەند» بەرانبەر بە بیستوچواری فیبرەوری 24. 02 زایینی، هەر لە مێژووی کۆنەوە تا کۆتایی ئیمپڕاتۆری کوردی ساسانییەکان تا هاتنی ئیسلام، ڕۆژی ژنان بووە و جەژن گیراوە. لەم ڕۆژەدا ژنان دیارییان لە هاوسەرانیان وەرگرتووە.

1– Thshtri

(بەشێکی هەرە زۆری هاوسەرییەک کە ئێستا لە ناو کوردان باوە و ئەو رامان و دیتن و مافە، کە پیاوی کورد هەیەتی لە هەمبەر ژنان و هەروەها دیتنی بڕێکی زۆری ژنانی کورد سەبارەت بە خۆیان، لەتەک کۆیلەتی جیاوازییەکی ئەوتۆی نییە. بۆیە دەبێت مرۆڤی کورد، بە تایبەت پیاوی کورد، ئاوڕ بداتەوە لە خۆی و دیرۆکی خۆی، بۆیە بە باوەڕی من: ژین، ژیان و ژیار، چاوکانییان ژنە.)

سەرنج:
بەشێکی ئەم بابەتانە لە ڕۆژەکانی 21 و 22 نوامبری ساڵی 2001 لە «کۆنفرانسی ئاڤێستا»، لە شاری «بەرلین» لە ئاڵمان، کە بۆ ماوەی 2 ڕۆژ لە لایەن «ئەنستیتوی کورد لە بەرلین» بەڕێوە چوو، پێشکەش کرا. خوێندنەوەی ئەم وتارانە، بوو بە هۆی ورووژاندنی بیری تازە و جیاواز و گفتوگۆیەکی زۆر لە لایەن زانایانی بەشداری ئەم کونفرانسە. دەقی ئەم وتارە و وتاری زانایان و لێکۆڵینەرانی دی بە زمانەکانی ئاڵمانی و ئەنگلیسی لە ڕێگای ئەنستیتوی کورد لە بەرلین بڵاو کراوەتەوە. زانایانی بەشدار لە کونفرانسەکە بریتی بوون:

Prof. Dr. Werner Sundermann – Berlin
Dr. Sirach Bilgin – Upsala
Prof. Dr. Carsten Colpe – Berlin
Dr. Memo Ocman – berlin
Hosheng Borka – Bielefeld
Prof. Dr. Kreijenbork – Gottingen
Dr. Zorab Bodi Aloyan – Bermen
Prof. Dr. Kesra Vefadari – Paris
Baban Seqizî – Kopenhagen